

Princíp sebaurčenia ako model prístupu k trans ľuďom pri prepise rodu¹

Olexij Mychajlovýč Meteňkanyč

Trans ľudia² čelia kvôli svojej rodovej identite a ich prejavom mnohým špecifickým právnym

¹ Tento článok vznikol v rámci projektu VEGA č. 1-0350-21 „Trans-Identita pri maloletých. Etické a právne aspekty spojené s informovaným súhlasom“.

² V rámci celého textu sa budeme snažiť pridržiavať určitej terminológii, ktorá sa nám v súčasnosti zdá ako najadekvátnejšia v rámci tohto diskurzu, aj s prihliadnutím na súčasný stav odborných a ľudskoprávnych diskusií. Napríklad používame pojem „trans ľudia“, nakoľko máme za to, že ide pre mnohých o preferovanejší spôsob označenia tejto komunity, keďže adjektívum „trans“ je skratkou slov pre „transrodových/transgender/transsexuálnych“ ľudí a dané slovné spojenie lepšie zahŕňa všetky rôznorodé osoby, o ktorých bude v tomto článku reč. Predsa len existuje rozdiel medzi transsexuálnymi a transrodovými osobami a slovné spojenie „trans ľudia“ ich všetkých zahŕňa (ide o „strešný“ pojem zahŕňajúci jedincov rôznych identít, ktoré patria pod tzv. spektrum rodových identít). Z tohto dôvodu ho budeme v rámci tohto článku používať aj my. Obdobne nebudeme používať slovné spojenie „zmena pohlavia“, a to napriek tomu, že sa vyskytuje aj v rámci našej parciálnej právnej úpravy, ale prikláňame sa k používaniu pojmu „prepis rodu“. Uvedené má aj svoje medicínske zdôvodnenie, keďže pohlavie ako také (v tzv. geneticko-biologickej rovine) nie je možné zmeniť (gonozómy XY a XX nezmeníme). Čo sa však mení sú primárne a sekundárne pohlavné znaky jedinca, ako aj spoločensko-právne rozpoznanie jedinca k istému rodu. Celý proces prepisu rodu v súhrne nazývame tranzíciou. Pre stručný terminologický rámec, na ktorý nadväzujeme, pozri METEŇKANYČ, M. Olexij. Nútená kastrácia ako povinná podmienka pri prepise rodu v podmienkach Slovenskej republiky. In *COMENIUS Časopis*, 2/2021, s. 8-11. Dostupné na internete: <<https://comeniuscasopis.flaw.uniba.sk/2022/01/10/comenius-casopis-2-2021/>> [cit.2022-11-11]; prípadne aj v MAGUROVÁ, Zuzana. Trans ľudia – vybrané právne aspekty. In: KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka, DÁVID, Radovan, VALDHANS, Jiří (eds.): *DNY PRÁVA 2017 – DAYS OF LAW 2017. Část VI. Translidé nejen v rodinném právu*. Brno: Masarykova univerzita, 2018, s. 28-31. Súčasne je nutné podotknúť, že odborníci z mnohých sfér dodnes diskutujú o vhodnej terminológii a pojmoch, pričom predmetná diskusia stále nie je ukončená a slovník pojmov pre túto oblasť sa neustále sprecizuje a aktualizuje.

Abstract

The self-determination principle, as a recent method of legal recognition of gender reassignment on the basis of a (written) declaration of a transgender person before the relevant state authority or notary, is currently used in several European countries as an essential criterion for gender reassignment, and this approach is often referred to as the most respectful of the rights of trans people and is also recommended by many international institutions. Under this model, applicants may change their legal gender via a written statement, a declaration or request with a competent authority. The procedure does not require mental health diagnosis or any third-party intervention, compulsory medical intervention, surgery or sterilisation, or compulsory divorce between the spouses. In contrast, most European Union member states still require a number of (including medical) prerequisites for gender reassignment, including hormone treatment, mandatory diagnosis of mental disorder/mental condition by a psychiatrist, or other relevant specialist, various types of medical tests to prove that gender dysphoria is present and irreversible, and sterilization (or even castration). The present paper aims to analyse the self-determination principle as a way of legal recognition of gender reassignment, to point out its pros and cons and to describe in more detail its potential applicability also in the conditions of the Slovak Republic.

Keywords

The Self-Determination Principle; Legal Gender Recognition; Gender Reassignment; Transgender People; Transgenderism

Author

Mgr. Olexij Mychajlovýč Meteňkanyč, PhD.
Katedra teórie práva a filozofie práva
Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta
olexij.metenkanyc@flaw.uniba.sk

Cite

METEŇKANYČ, Olexij Mychajlovýč. Princíp sebaurčenia ako model prístupu k trans ľuďom pri prepise rodu. In *Historia et theoria iuris*, 2022, roč. 14, č. 1, s. 92 – 126.

problémom. Tie sa súčasne znásobujú, ak čelia tieto osoby aj ďalším sociálnym prekážkam, ako je chudoba, transfóbia, intolerancia či až kriminalizácia. Súčasnne, ak by sme nahliadli na kategóriu slobody a ako je uplatňovaná v prospech tejto komunity, tak nájdeme viaceré paradoxy v súvislosti s jej aplikáciou, resp. mohli by sme uviesť, že dochádza k zdanlivému priznaniu slobôd či práv trans komunit. Za všetky spomeňme jeden, ktorý je výstižný pre mnohé krajiny, nielen Slovenskú republiku. To, že je dnes možné vo väčšine krajín prejsť tranzíciou, teda prepisom rodu, je pomerne známa informácia. V súčasnosti má 37 členských štátov Rady Európy zavedené zákonné či administratívne opatrenia, ktoré umožňujú právne uznanie rodovej identity trans ľuďom a sú im prístupné.³ Avšak, mnohé krajiny určujú viaceré podmienky súvisiace s prepisom rodu, ktoré musia byť splnené, aby mohlo vôbec dôjsť k tranzícii trans človeka. Hoci sa tieto podmienky v jednotlivých krajinách líšia, najčastejšie ide o „miešaniu“ rôznorodých právnych a medicínskych požiadaviek. Tie môžu zahŕňať nielen rozmanité psychiatrické, psychologické či telesné testy, ale aj nezvratné lekárske úkony pohlavných žliaz jednotlivca, ktoré často vedú k sterilizácii (ba až kastrácii). Nemožno opomenúť ani zásadné právne následky takéhoto rozhodnutia podstúpiť prepis rodu, ktoré sú v mnohých krajinách; z tých najzásadnejších si spomeňme podmienku povinného rozvodu v prípade chcenia podstúpiť tranzíciu.

A tu prichádza zmienený paradox: na jednej strane v mnohých štátoch je priznaná trans komunita možnosť podstúpenia prepisu rodu, avšak na strane druhej je to podmienené podmienkami, ktoré trans človek je povinný predtým splniť a s nimi súhlasiť. Napríklad v Českej republike (ale do dnes aj v Slovenskej republike) je nevyhnutnou podmienkou dovŕšenia právnej tranzície aj splnenie medicínskej požiadavky – sterilizácie (resp. kastrácie).⁴ Teda sa dostávame do situácie, keď osoby, usilujúce sa o zmenu právneho pohlavia, síce musia udeliť s prevedením chirurgických zákrokov vedúcich k znemožneniu reprodukčnej funkcie (resp. až k odstráneniu pohlavných žliaz) svoj súhlas, avšak s ohľadom na to, že pre nich udelenie tohto súhlasu predstavuje jedinou možnosť ako završiť právnu tranzíciu a dosiahnuť zmenu právneho pohlavia, tak veľmi nemajú na výber. Tento problém stavia trans ľudí pred nelichotivú a ťažkú dilemu: buď sú vystavení intenzívnemu psychickému utrpeniu (ak teda nepodstúpia vyžadované chirurgické zákroky a ostanú prežívať vo svojom priradenom rode), alebo sú vystavení tomu fyzickému utrpeniu a i rizikám (v prípade, ak sa rozhodnú podstúpiť vyžadované lekárske zákroky). Uvedené z nášho pohľadu ťažko možno hodnotiť ako **slobodný** súhlas s uskutočneným danej procedúry. Aj keď naoko, na papieri, sa to tak môže javiť, fakticky ide o donútenie trans osoby ku kroku, ktorý nemusí chcieť zakaždým uskutočniť,⁵ resp. v niektorých prípadoch

³ Trans Rights Map. Europe & Central Asia 2021. Fast Facts. In *TGEU.org*. Dostupné na internete: <<https://tgeu.org/wp-content/uploads/2021/05/tgeu-trans-rights-map-2021-fast-facts-en.pdf>> [cit.2022-11-11].

⁴ Sterilizácia je ukončenie reprodukčnej schopnosti človeka, avšak pri kastrácii dochádza k definitívnemu odstráneniu pohlavných žliaz a orgánov (a to má za následok aj sterilizáciu). Samotná sterilizácia je prerušenie pohlavných žliaz a ide o úkon, ktorým sa zabráňuje v plodnosti bez toho, aby došlo k odstráneniu alebo poškodeniu samotných pohlavných žliaz. Porovnaj s TĚŠINOVÁ, Jana – DOLEŽAL, Tomáš – POLICAR, Radek. *Medicínské Právo*. Praha: C.H. Beck, 2019, s. 203-205, 211-215, ale aj v PATARÁK, Michal. Odborné usmernenie Ministerstva zdravotníctva Slovenskej republiky na zjednotenie medicínskych postupov pri vydávaní lekárskeho posudku pri zmene pohlavia nebolo prijaté. In: *Sexuológia*, č. 1, 2020, s. 9. Dostupné na internete: <https://www.researchgate.net/publication/347514234_Odborne_usmernenie_Ministerstva_zdravotnictva_Slovenskej_republiky_na_zjednotenie_medicinskyh_postupov_pri_vydavani_lekarskeho_posudku_pri_zmene_pohlavia_nebolo_prijate> [cit.2022-11-11].

⁵ Viaceré výskumy poukazujú na tú skutočnosť, že mnohí trans ľudia netúžia po radikálnej zmene svojej telesnej stránky. Porovnaj s napr. van den BRINK, Marjolein – DUNNE, Peter. *Trans and intersex equality rights in Europe – a comparative analysis*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2018, s. 60-64, prípadne aj KÖHLER, Richard – EHRT, Julia. Legal Gender Recognition in Europe. Toolkit. In *Transgender Europe*, November 2016, s. 23-27. Dostupné na internete: <<https://tgeu.org/wp-content/uploads/2017/02/Toolkit16LR.pdf>> [cit.2022-11-11]. Žiaľ, v tomto smere u mnohých prevláda stereotyp, mýtus o trans ľuďoch, že automaticky každý jeden trans človek chce žiť a byť prijatý ako príslušník opačného právneho pohlavia (*member of the opposite sex*). Avšak nie všetci trans ľudia chcú podstúpiť chirurgické zákroky, aby žili ako príslušníci opačného pohlavia. Pre niektorých trans ľudí sú dané operácie síce nevyhnutné pre to, aby zmenili svoj zakúšaný rod, pre iných sú však nepodstatné, či až zaťažujúce

ani nemôže uskutočniť (napríklad kvôli zdravotným dôvodom).⁶ A predmetný prístup len symbolicky znázorňuje mieru necitlivosti a intolerancie voči trans komunite.⁷

Právne uznanie rodovej identity však nemusí prebiehať len týmto spôsobom a ani neprebíha. Celkovo predmetné uznanie pozostáva z legálnej akceptácie rodovej identity človeka, a to vrátane zmeny mena, označenia pohlavia/rodovej identity a ďalších informácií týkajúce sa rodu, ktoré sa môžu odrážať v priezviskách, číslach sociálneho poistenia/osobných identifikačných číslach, tituloch, vo verejných registroch, záznamoch, identifikačných dokladoch (občianskych preukazoch, pasoch, vodičských preukazoch a pod.) a v iných obdobných dokumentoch (osvedčenia o vzdelaní atď.).⁸ Zjednodušene povedané: ide o oficiálne uznanie rodovej identity osoby vrátane rodového označenia a mena (mien) vo verejných registroch a kľúčových osobných dokumentoch.⁹ Ide o právnu problematiku a závisí na jednotlivej krajine, či prikročí k tomu, že na predmetné právne uznanie rodovej identity bude napájať ďalšie nevyhnutné (predovšetkým medicínske) podmienky, ako to činia viaceré štáty.¹⁰

Avšak v ostatnom období sme svedkami aj iného trendu, ktorý sa postupne rozširuje naprieč krajinami sveta (a predovšetkým Európy). Zopár krajín Rady Európy (konkrétne ide o deväť štátov v súčasnosti¹¹) si zvolilo odlišný prístup k trans ľuďom a ich právna úprava týkajúca sa právneho uznania rodovej identity sa zakladá prevažne na princípe sebaurčenia.¹² Princíp sebaurčenia, ako recentný spôsob právneho uznania prepisu rodu na základe (písomného) vyhlásenia trans osoby pred príslušnou štátnou autoritou, je v súčasnosti využívaný vo viacerých európskych krajinách ako esenciálne kritérium pri prepise rodu, pričom daný model je často označovaný ako ten najviac rešpektujúci práva trans ľudí.¹³

Zaujímavou skutočnosťou je i to, že už je to jedna celá dekáda, odkedy prvá krajina sveta, Argentína, prijala zákon (Ley de Identidad de Genero, prijatý dňa 9. mája 2012)¹⁴ zakladajúci si na

alebo ich dokonca vnímajú ako neoprávnené a nehumánne. Pozri viac v Transfúzia. *Sterilization as a Requirement for Legal Gender Recognition in Slovakia. Additional information on the List of Issues (CCPR/C/SVK/Q/4). Question No. 12 — Illegal Sterilization*. Predložené dňa 19. 09. 2016. Dostupné na internete: <https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CCPR/Shared%20Documents/SVK/INT_CCPR_CSS_SVK_25219_E.docx> [cit.2022-11-11].

⁶ Na uvedené sa pomerne často zabúda; v prípadoch niektorých jednotlivcov nie je možné uskutočniť chirurgický zákrok, keďže napríklad kvôli zdravotným dôvodom nemôžu byť uvedení do narkózy, resp. môžu mať z operácie také neprekonateľné obavy, že ju radšej ani nepodstúpia.

⁷ K obdobnému záveru došli aj v DUŠKOVÁ, Šárka. Pohlaví jako věc veřejná. Právo na uznání pohlavní identity trans lidí. In: ŠIMÁČKOVÁ, Kateřina – ŠPONDROVÁ, Pavla – HAVELKOVÁ, Barbara (eds.). *Mužské právo. Jsou právní pravidla neutrální?*. Praha: Wolters Kluwer, 2020, s. 970.

⁸ Steering Committee on Anti-Discrimination, Diversity and Inclusion (CDADI). Thematic Report on Legal Gender Recognition in Europe. First Thematic Implementation Review Report on Recommendation CM/Rec(2010)5. In *Council of Europe*, June 2022, s. 6. Dostupné na internete: <<https://rm.coe.int/thematic-report-on-legal-gender-recognition-in-europe-2022/1680a729b3>> [cit.2022-11-11].

⁹ KÖHLER, Richard - EHRT, Julia. Legal Gender Recognition in Europe. Toolkit. In *Transgender Europe*, November 2016, s. 9. Dostupné na internete: <<https://tgeu.org/wp-content/uploads/2017/02/Toolkit16LR.pdf>> [cit.2022-11-11].

¹⁰ Porovnaj s Trans Rights Index. Europe & Central Asia 2021. In *TGEU.org*. Dostupné na internete: <<https://tgeu.org/wp-content/uploads/2021/05/tgeu-trans-rights-map-2021-index-en.pdf>> [cit.2022-11-11].

¹¹ Ide o informáciu v čase finalizovania tohto textu, teda september-október 2022.

¹² Steering Committee on Anti-Discrimination, Diversity and Inclusion (CDADI). Thematic Report on Legal Gender Recognition in Europe. First Thematic Implementation Review Report on Recommendation CM/Rec(2010)5. In *Council of Europe*, June 2022, s. 24. Dostupné na internete: <<https://rm.coe.int/thematic-report-on-legal-gender-recognition-in-europe-2022/1680a729b3>> [cit.2022-11-11].

¹³ European Commission. Legal Gender Recognition in the EU: The Journeys of Trans People Towards Full Equality. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020, s. 8.

¹⁴ Ley de Identidad de Genero. Establécese el derecho a la identidad de género de las personas (Ley 26.743). In *InfoLEG*. Dostupné na internete: <<http://servicios.infoleg.gob.ar/infolegInternet/anexos/195000-199999/197860/norma.htm>> [cit.2022-11-11].

predmetnom princípe sebaurčenia. Aj viaceré európske krajiny nasledovali tento trend a v odborných kruhoch sa významne diskutuje ohľadom tejto problematiky. Tento príspevok aspiruje sa pridať k týmto diskusiám. Predkladaný príspevok má viaceré ciele, ktoré má ambíciu splniť. V prvom rade ide o poskytnutie komplexnej analýzy princípu sebaurčenia ako spôsobu právneho uznania prepisu rodu, a to vo všeobecnej rovine (podkapitola č. 1.1), ako aj tej právnej (podkapitola č. 1.2). Súčasne chceme porovnať model prepisu rodu založený na princípe sebaurčenia s tými, ktoré sú v súčasnosti zavedené v iných krajinách (predovšetkým členských štátov Rady Európy). Z tohto dôvodu je náležitá pozornosť venovaná aj najčastejšie kladeným povinným požiadavkám (medicínskeho či právneho rázu) pri prepise rodu v európskom rozmere (kapitola č. 2). Pri samotnej analýze princípu sebaurčenia sa neopomenú ani kritické reflexie, ktoré sú často spájané s týmto princípom (kapitola č. 3), pričom tá zaznieva z viacerých strán (vrátane aj trans komunity voči právnym úpravám, ktoré už sú vybudované na princípe sebaurčenia). Na záver sa zamyslíme nad potenciálnou uplatniteľnosťou princípu sebaurčenia v podmienkach Slovenskej republiky, a to aj s prihliadnutím na špecifiká našej spoločnosti.

1. PRINCÍP SEBAURČENIA AKO MODEL PRÍSTUPU K TRANS ĽUĐOM PRI PREPISE RODU

1.1. Všeobecne k princípu sebaurčenia

Princíp sebaurčenia je recentný spôsob právneho uznania prepisu rodu na základe (písomného) vyhlásenia trans osoby pred príslušnou štátnou autoritou. Podľa tohto modelu môžu žiadatelia prepísať svoj rod v zásade prostredníctvom písomného vyhlásenia, deklarácie alebo žiadosti na príslušnom orgáne (napríklad pred notárom či úradníkom vybavujúcim občianskoprávnu/statusovú agendu na úrovni mesta/obce).¹⁵ Samotný proces v zmysle princípu sebaurčenia by nemal vyžadovať:

- psychiatrickú diagnózu alebo akýkoľvek zásah tretej strany;
- povinný lekársky zákrok, obligatórnu operáciu alebo sterilizáciu/kastráciu, resp. ani inú nutnú chirurgickú či medicínsku interakciu;
- povinný rozvod medzi manželmi.¹⁶

Inými slovami ide o vyhlásenie osoby o jej rodovej identite na účely právneho uznania rodovej identity, pričom to by sa nemalo podmieňovať poskytnutím dodatočného potvrdenia ďalšej, tretej strany (najčastejšie zo strany lekárskeho znalca, sudcu, notára, matrikára a pod.). Síce je legitímne vyžadovať dôkaz o originalite tohto vyhlásenia (teda je nutné, aby to učinila dotknutá osoba sama a vyhlásiť, že sa tak rozhodla slobodne, vážne a bez omylu), avšak už nie priebežné/dodatočné preskúmavanie obsahu tohto vyhlásenia zo strany tretej osoby.¹⁷

Ideovo, princíp sebaurčenia vychádza z predstavy, že jednotlivec sám vie najlepšie určiť svoju vlastnú rodovú identitu,¹⁸ pričom by na tomto procese nemal (spolu)rozhodovať a (spolu)participovať žiaden iný subjekt.¹⁹ V prípade, ak človek pociťuje rodový nesúlad so svojím priradeným rodom, mal by mať čo možno najrýchlejšiu, transparentnú a prístupnú možnosť prepísať svoj rod. Zároveň

¹⁵ European Commission. *Legal Gender Recognition in the EU: The Journeys of Trans People Towards Full Equality*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020, s. 125.

¹⁶ Tamže.

¹⁷ KÖHLER, Richard - EHRT, Julia. *Legal Gender Recognition in Europe. Toolkit*. In *Transgender Europe*, November 2016, s. 17. Dostupné na internete: <<https://tgeu.org/wp-content/uploads/2017/02/Toolkit16LR.pdf>> [cit.2022-11-11].

¹⁸ ZIMMAN, Lal. *Trans self-identification and the language of neoliberal selfhood: Agency, power, and the limits of monologic discourse*. In *International Journal of the Sociology of Language*, vol. 2019, no. 256, 2019, s. 147-148.

¹⁹ van den BRINK, Marjolein – DUNNE, Peter. *Trans and intersex equality rights in Europe – a comparative analysis*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2018, s. 67; porovnaj aj so Steering Committee on Anti-Discrimination, Diversity and Inclusion (CDADI). *Thematic Report on Legal Gender Recognition in Europe. First Thematic Implementation Review Report on Recommendation CM/Rec(2010)5*. In *Council of Europe*, June 2022, s. 24. Dostupné na internete: <<https://rm.coe.int/thematic-report-on-legal-gender-recognition-in-europe-2022/1680a729b3>> [cit.2022-11-11].

na to nadväzujúce procesy, súvisiace so zmenou mena a priezviska, ako aj úpravou všetkých na to nadväzujúcich osobných a identifikačných dokumentov a verejných dokladov, by mali spĺňať tieto podmienky a súčasne byť prístupné všetkým ľuďom, ktorí by ich chceli využiť, a to bez ohľadu na vek, zdravotný stav či finančnú situáciu.²⁰ Inak povedané: na procese prepisu rodu jednotlivca pociťujúceho rodový nesúlad by nemali byť naviazané žiadne nevyhnutné podmienky či skutočnosti, ktoré má trans osoba splniť pred zavŕšením právnej tranzície, a to ani zo strany štátu či širšej spoločnosti.²¹ Predovšetkým je odmietaná patologizácia trans ľudí a viazanie nutných medicínskych požiadaviek na samotný proces tranzície. Esenciálne postavenie v rámci princípu sebaurčenia má mať vlastné rozhodnutie jednotlivca, jeho vlastná zodpovednosť za svoje telo, pričom tie by nemali byť „brzdené“ a „rámcované“ inými povinnými náležitosťami.

Sumárne možno na základe vyššie uvedeného uviesť, že princíp sebaurčenia „smeruje“ (aj v zmysle Jogjakarských princípov)²² predovšetkým voči tým právnym úpravám, ktoré právne uznanie rodovej identity podstúpením lekárskeho procedúr, a to chirurgickej zmeny pohlavia, sterilizácie, hormonálnej liečby či iných invazívnych požiadaviek, ako aj voči tým právnym úpravám, ktoré na prepis rodu kladú požiadavku povinného rozvodu.

1.2. Právny rámec princípu sebaurčenia

1.2.1. Medzinárodný a európsky aspekt

Medzinárodnoprávne uchopenie princípu sebaurčenia je momentálne stále vo vývoji v medzinárodnom a európskom rámci. Napriek tomu, že neexistuje žiadna medzinárodná zmluva, ktorá by sa explicitne a výlučne venovala trans ľuďom, v ostatnom období stále vzrastá záujem o danú problematiku zo strany viacerých významných ľudskoprávných medzinárodných orgánov. A v tomto smere zaznievajú viaceré odporúčania rešpektovať každého vo svojom práve na sebaidentifikovanie vlastného rodu/právneho pohlavia, avšak dodnes (aspoň nateraz) ide predovšetkým o tzv. „soft law“. Na tomto mieste je vhodné spomenúť predovšetkým:

- Jogjakartské princípy (YP) - ide o síce právne nezáväzný dokument, avšak často sa na neho odvolávajú relevantné orgány nielen OSN, ale aj Rady Európy či Európskej únie, keďže vznikol ako výsledok expertízy mnohých odborníkov.²³ Ešte v roku 2006 sa mnoho renomovaných expertiek a expertov pôsobiacich v oblasti ochrany ľudských práv z rôznych štátov stretlo a prijalo daný dokument o uplatňovaní medzinárodných ľudskoprávných predpisov na sexuálnu orientáciu a rodovú identitu. Ide o súbor právnych princípov podporujúcich a ukotvujúcich ochranu práv osôb s menšinovou sexuálnou orientáciou, ktorý má komplexný, vecný a prierezový charakter. Netreba opomenúť ani ich „aktualizáciu“, tzv. Jogjakartské princípy plus 10 (YP plus 10) z roku 2017, v rámci ktorých dochádza

²⁰ *Resolution 2048 (2015) Discrimination against transgender people in Europe* [online] bod 6.2.1. Dostupné na internete: <<http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=21736>> [cit.2022-11-11].

²¹ Samozrejme, s výnimkou nejakých menších nákladov súvisiacich s administratívnymi úkonmi, ktoré sú nevyhnutné na uskutočnenie a zaznamenanie zrealizovaného prepisu rodu.

²² Ide predovšetkým o záverečnú časť princípu č. 3, a to: „...Právne uznanie rodovej identity nemožno nikdy podmieňovať podstúpením lekárskeho procedúr, a to ani chirurgickej zmeny pohlavia, sterilizácie či hormonálnej liečby. Právnomu uznaniu rodovej identity nemožno nikdy zabrániť na základe existencie manželstva či rodičovstva. Nikoho nemožno vystavovať tlaku utajovať, potláčať či popierať svoju sexuálnu orientáciu alebo rodovú identitu.“ Diálogo v EÚ. Jogjakartské princípy. Bratislava: Úrad vlády Slovenskej republiky, 2011, s. 14. Dostupné na internete: <https://yogyakartaprinciples.org/wp-content/uploads/2016/10/Slovak_Translation_of_the_Principles.pdf> [cit.2022-11-11].

²³ Z tohto dôvodu je označovaný ako soft-law dokument, keďže bol napísaný 29 renomovanými expertami z viacerých oblastí (predovšetkým so zameraním na ľudskoprávnu agendu), zázemí a rôznych kontinentov a dnes sa naň odkazuje v medzinárodnom ľudskoprávnom diskurze vďaka presvedčivosti svojich argumentov a kvalitnému spracovaniu. Porovnaj s: *The Yogyakarta Principles. About the Yogyakarta Principles*. Dostupné na internete: <www.yogyakartaprinciples.org/principles-en/about-the-yogyakarta-principles/> [cit.2022-11-11].

k doplneniu o ďalších deväť princípov a 111 dodatočných záväzkov štátov. Práve oba dokumenty (YP, ako aj YP plus 10) podľa mnohých odráža súčasný stav medzinárodných ľudskoprávných predpisov vo vzťahu k otázkam rodovej identity (a sexuálnej orientácie).

- viaceré rezolúcie prijaté Radou OSN pre ľudské práva (napríklad rezolúcie s názvom Ľudské práva, sexuálna orientácia a rodová identita z rokov 2011²⁴ a 2014,²⁵ alebo rezolúcia zameriavajúca sa na ochranu pred násilím a diskrimináciou na základe sexuálnej orientácie a rodovej identity z roku 2016),^{26,27} ako aj je vhodné spomenúť ustanovenie a udelenie mandátu nezávislého experta na ochranu pred násilím a diskrimináciou na základe sexuálnej orientácie a rodovej identity.²⁸
- na európskej úrovni sú to predovšetkým orgány Rady Európy. Európskemu súdu pre ľudské práva (ďalej aj ako „ESLP“) a jeho interpretácií Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd (ďalej aj ako „Dohovor“) sa budeme v krátkosti venovať ešte neskôr, na tomto mieste však spomeňme činnosť Parlamentného zhromaždenia Rady Európy, ktoré prijalo viaceré dokumenty zdôrazňujúce ochranu trans ľudí a aj vhodnosť zavedenia modelov fungujúcich na princípe sebaurčenia; za všetky spomenieme:
 - o Odporúčanie CM/Rec(2010)5 z roku 2010 o opatreniach na boj proti diskriminácii na základe sexuálnej orientácie alebo rodovej identity, ktoré obsahuje rozsiahly súbor opatrení a nástrojov na presadzovanie ľudských práv LGBTI+ ľudí v členských štátoch Rady Európy. S ohľadom na tému tohto príspevku, samotné odporúčanie obsahuje okrem iného aj požiadavku odmietnutia neodôvodnených podmienok v oblasti zdravotníctva pri prepise rodu (resp. pri jeho právnom uznaní);²⁹

²⁴ Human Rights Council. *Resolution: Human rights, sexual orientation and gender identity*. Prijatá dňa 17 júna 2011-17/19 [online]. Dostupné na internete: <<https://undocs.org/A/HRC/RES/17/19>> [cit.2022-11-11].

²⁵ Human Rights Council. *Resolution: Human rights, sexual orientation and gender identity*. Prijatá dňa 26 septembra 2014-27/32 [online]. Dostupné na internete: <<https://undocs.org/A/HRC/RES/27/32>> [cit.2022-11-11].

²⁶ Human Rights Council. *Resolution: Protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity*. Prijatá dňa 20 júna 2016-32/2 [online]. Dostupné na internete: <<https://undocs.org/A/HRC/RES/32/2>> [cit.2022-11-11].

²⁷ Pre celé znenia odporúčame pozrieť: United Nations Human Rights. *Office of the High Commissioner*. Dostupné na internete: <<https://www.ohchr.org/en/sexual-orientation-and-gender-identity/resolutions-sexual-orientation-gender-identity-and-sex-characteristics>> [cit.2022-11-11].

²⁸ Pozri: Human Rights Council. *Resolution: Mandate of the Independent Expert on protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity*. Prijatá dňa 12 júla 2019-41/18 [online]. Dostupné na internete: <<https://undocs.org/A/HRC/RES/41/18>> [cit.2022-11-11]. Uvedenou rezolúciou sa rozšíril mandát nezávislého experta, pričom ten mu bol udelený ešte v roku 2016 vyššie spomenutou rezolúciou Rady OSN pre ľudské práva z roku 2016. Jeho úlohou je najmä posudzovanie uplatňovania existujúcich medzinárodných nástrojov v oblasti ľudských práv, pokiaľ ide o spôsoby, ako prekonať násilie a diskrimináciu osôb na základe ich sexuálnej orientácie alebo rodovej identity, prípadne identifikovať a riešiť príčiny takéhoto násillia a diskriminácie a vypracovávať výročné správy pre Radu.

²⁹ „V niektorých krajinách sú podmienkou oprávnenosti na podrobenie sa zmene pohlavia také procedúry, ako je napr. **nezvratná sterilizácia**, hormonálna liečba, **predchádzajúce chirurgické zákroky** a niekedy aj doklad o schopnosti danej osoby dlhodobo žiť s novým pohlavím (tzv. „test skutočného života“ – real life experience). V tejto súvislosti by sa mali prehodnotiť existujúce požiadavky a postupy s cieľom odstrániť tie z nich, ktoré sú neprimerané. Treba najmä poznamenať, že niektoré osoby nebudú zo zdravotných dôvodov schopné absolvovať všetky požadované hormonálne a/alebo chirurgické procedúry. Podobné predpoklady sa spájajú aj s právnym uznaním zmeny pohlavia, ktoré môže byť podmienené viacerými procedúrami a predbežnými požiadavkami, medzi ktoré môžu patriť aj zmeny fyzickej povahy. (...) Štáty by mali tiež zabezpečiť, aby postupy potrebné na právne uznanie zmeny pohlavia a mena osoby boli **rýchle, transparentné, dostupné**, a aby sa pri nich rešpektovala fyzická integrita osoby a jej súkromný život (tak, aby sa o zmene pohlavia nemohla dozvedieť žiadna tretia osoba).“ Recommendation CM/Rec(2010)5 to member states on measures to combat discrimination on grounds of sexual orientation or gender identity, dôvodová správa, čl. IV, body 20-21 [online]. Dostupné na internete: <<https://www.coe.int/en/web/soji/rec-2010-5>> [cit.2022-11-11].

- Rezolúcia č. 2048 z roku 2015 s názvom „*Diskriminácia namierená voči transrodovým ľuďom v Európe*“, v rámci ktorej Parlamentné zhromaždenie opätovne vyzývalo členské štáty k viacerým krokom, predovšetkým:
 - vypracovať rýchle, transparentné a dostupné postupy založené na princípe sebaurčenia, ako aj pri zmene mena a registrácii pohlavia transrodových ľudí v rodných listoch, preukazoch totožnosti, pasoch, osvedčeniach o vzdelaní a iných obdobných dokumentoch a súčasne aj sprístupniť tieto postupy všetkým ľuďom, ktorí ich chcú vyžiť, bez ohľadu na vek, zdravotný stav, finančnú situáciu alebo register trestov (6.2.1.);
 - zrušiť sterilizáciu a iné povinné lekárske ošetrovanie, ako aj diagnostiku duševného zdravia ako nevyhnutnú právnu požiadavku na uznanie rodovej identity osoby v zákonoch upravujúcich postup na zmenu mena a zapísaného rodu (6.2.2.) a mnohé ďalšie.³⁰
- Európsky parlament, ktorý sa z nášho pohľadu stal v ostatnom období priekopníkom v presadzovaní práv LGBTI+ komunity. Už v roku 1993 prijal uznesenie o rovnakých právach homosexuálov a lesbičiek v Európskom spoločenstve, v ktorom volal okrem iného po dekriminálizácii homosexuálnych aktov, antidiskriminačnej legislatíve, prístupe k manželstvu (alebo podobným právnym inštitútom) a rovnom prístupe pri adopciách. Odvtedy prijal množstvo uznesení s rôznymi požiadavkami práv LGBTI+ ľudí, vrátane aj nedávneho Uznesenia zo 14. septembra 2021 o právach LGBTIQ osôb v EÚ (2021/2679(RSP)), v rámci ktorého opätovne zdôraznil potrebu rešpektovania základných práv LGBTI+ osôb v EÚ, keďže dochádzalo vo viacerých krajinách k diskriminácii dúhových rodín a ich detí na základe ich sexuálnej orientácie alebo rodovej identity pri uplatňovaní základného práva osôb na voľný pohyb v rámci EÚ. Súčasne (s ohľadom na predkladaný text) parlament volal po opatreniach na uľahčenie uznávania právneho pohlavia transrodových rodičov.³¹
- recentnú činnosť Európskej komisie, ktorá prijala 12. novembra 2020 vôbec prvú stratégiu rovnosti v prospech LGBTI+ komunity na roky 2020-2025, ktorá má zabezpečiť „Úniu rovnosti“, keď sa bude zameriavať na stále pretrvávajúce nerovnosti a diskriminačné konania smerované voči LGBTI+ ľuďom v mnohých členských štátoch EÚ.³² V nej je opätovne zdôraznená potreba zlepšenia ochrany trans ľudí, predovšetkým sú kritizované nepotrebné požiadavky kladené národnými právnymi systémami na právne uznanie rodovej identity trans ľudí (ide predovšetkým o podmienky nevyhnutných chirurgických zákrokov a sterilizácie).³³ Komisia si v tomto smere kladie za cieľ výmenu osvedčených postupov medzi členskými štátmi o tom, ako zaviesť vhodné právne predpisy a postupy v oblasti uznávania rodu založené na princípe sebaurčenia (a dokonca bez obmedzenia veku).³⁴

³⁰ Celkovo pre viac pozri bod 6 danej rezolúcie, viac bližších informácií je možné nájsť v *Resolution 2048 (2015) Discrimination against transgender people in Europe* [online]. Dostupné na internete: <<http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=21736>> [cit.2022-11-11].

³¹ Uznesenie Európskeho parlamentu zo 14. septembra 2021 o právach LGBTIQ osôb v EÚ (2021/2679(RSP)), predovšetkým body 2-5. Dostupné na internete: <https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0366_EN.html> [cit.2022-11-11].

³² European Commission. Union of Equality: LGBTIQ Equality Strategy 2020-2025 (COM(2020) 698). Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Brusel, 2020, s. 3. Dostupné na internete: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0698&from=EN>> [cit.2022-11-11].

³³ Tamže, s. 16.

³⁴ Tamže, s. 16 – 17.

Samozrejme, je možné uviesť aj ďalšie dokumenty medzinárodných a európskych inštitúcií a organizácií, ktoré zdôrazňujú potrebu ochrany práv a slobôd trans komunity, ako aj volajú po uzákonení vhodných právnych predpisov a zavedení postupov v oblasti právneho uznania rodu reflektujúcich princíp sebaurčenia. Pár vyššie spomenutých dokumentov prezentujeme ako demonštratívny výpočet znázorňujúci istý posun v tejto problematike v recentnom období. To je možné zaznamenať aj v rozhodovacej činnosti dvoch kľúčových európskych súdnych autorít, a to Európsky súd pre ľudské práva a Súdny dvor Európskej únie (ďalej aj ako „SD EÚ“).

Obe súdne autority boli spočiatku v otázkach súvisiacich s trans ľuďmi pomerne zdržanlivé, zvrat nastal predovšetkým v posledných dekádach, keď došlo v rámci rozhodovacej činnosti ESLP k výraznému posunu v prospech práv trans ľudí. Judikatúra ESLP k právam trans ľudí sa vyvíjala predovšetkým vo vzťahu k čl. 3 (zákaz mučenia), čl. 8 (právo na rešpektovanie súkromného a rodinného života), čl. 12 (právo uzatvoriť manželstvo) a čl. 14 (zákaz diskriminácie) Dohovoru.

Na tomto mieste nie je nutné uskutočňovať analýzu vývoja argumentácie a rozhodovacej činnosti ESLP³⁵ či SD EÚ.³⁶ Uvedené bolo uskutočnené už viacerými akademikmi³⁷ či inštitúciami/neziskovým sektorom.³⁸ Dnes už možno uviesť, že ESLP dlhodobo judikuje, že „vo vzťahu k transrodovým osobám patrí právo na slobodné určenie rodovej identity medzi najzásadnejšie zložky práva na sebaurčenie; právo na sebaurčenie a fyzickú a duševnú integritu transrodových osôb sú právami chránenými čl. 8 Dohovoru.“³⁹ ESLP vychádza z toho, že rodová identita predstavuje jednu z najintímnejších oblastí

³⁵ Tie najzásadnejšie rozhodnutia v rozhodovacej činnosti ESLP v tejto oblasti sú: Rozhodnutie ESLP vo veci *B. proti Francúzsku* z 25. marca 1992, č. sťažnosti 13343/87; Rozhodnutie ESLP vo veci *Christine Goodwin proti Spojenému kráľovstvu* z 11. februára 2002, č. sťažnosti 28957/95; Rozhodnutie ESLP vo veci *Van Kück proti Nemecku* z 12. marca 2003, č. sťažnosti 35968/97; Rozhodnutie ESLP vo veci *L. v. Lithuania* z 11. septembra 2007, č. sťažnosti 27527/03; Rozhodnutie ESLP vo veci *Y. Y. proti Turecku* z 10. marca 2015, č. sťažnosti 14793/08; Rozhodnutie ESLP v spojených veciach *A. P., Garçon a Nicot proti Francúzsku* zo 6. apríla 2017, č. sťažnosti 79885/12, 52471/13 a 52596/13; Rozhodnutie ESLP vo veci *X a Y proti Rumunsku* z 19. januára 2021, č. sťažnosti 2145/16 a 20607/16.

³⁶ Aj tu je možné uviesť viaceré rozhodnutia, ktoré chránia práva trans ľudí, ako napríklad: SD EÚ, *P v. S a Cornwall County Council* z 30. apríla 1996, spis. zn. C-13/94; SD EÚ, *K.B. v. National Health Service Pensions Agency and Secretary of State for Health* z 7. januára 2004, spis. zn. C-117/01; SD EÚ, *Sarah Margaret Richards v. Secretary of State for Work and Pensions* zo dňa 27. apríla 2006, spis. zn. C-423/04; SD EÚ, *Tadao Maruko v. Versorgungsanstalt der deutschen Bühnen* zo dňa 1. apríla 2008, spis. zn. C-267/06 a ďalšie. K samotnej rozhodovacej činnosti SD EÚ pozri viac v The WE Project Consortium. *Review of existing frameworks on international and national level regarding young LGBT labour rights and non-discrimination. Work package 2: Knowledge building.* Submission Date: 04 January 2021, s. 9 – 16 [online]. Dostupné na internete: <https://we-project.eu/wp-content/uploads/2021/08/legislative_framework_report.pdf> [cit.2022-11-11]. Je však potrebné uviesť, že sa častejšie pri problematike ochrany práv trans ľudí argumentuje rozhodovacou činnosťou ESLP, než SD EÚ, a to nielen na medzinárodnej a národnej scéne, ale aj v odborných kruhoch. Z tohto dôvodu aj my budeme venovať bližšiu pozornosť rozhodovacej činnosti ESLP. Zároveň platí, že ESLP je súdna autorita, ktorá zrejme riešila najväčší počet prípadov, ktoré sa týkali problematiky rodovej identity a ochrany práv trans ľudí. Porovnaj s Steering Committee on Anti-Discrimination, Diversity and Inclusion (CDADI). *Thematic Report on Legal Gender Recognition in Europe. First Thematic Implementation Review Report on Recommendation CM/Rec(2010)5.* In *Council of Europe*, June 2022, s. 14. Dostupné na internete: <<https://rm.coe.int/thematic-report-on-legal-gender-recognition-in-europe-2022/1680a729b3>> [cit.2022-11-11].

³⁷ Porovnaj s CANNOOT, Pieter. *The pathologisation of trans* persons in the ECtHR's case law on legal gender recognition.* In *Netherlands Quarterly of Human Rights*, Vol. 37, No. 1, 2019, s. 14-35; HELFER, R. Laurence – Voeten, Erik. *International Courts as Agents of Legal Change: Evidence from LGBT Rights in Europe.* In *International Organization*, Vol. 68, Issue 1, 2014, s. 77-110; či HORVAT, Matej. *Zmena mena, priezviska a pohlavia. Analýza judikatúry ESLP a slovenskej právnej úpravy.* In *COMENIUS Časopis*, 2/2021, s. 120-136. Dostupné na internete: <<https://comeniuscasopis.flaw.uniba.sk/2022/01/10/comenius-casopis-2-2021/>> [cit.2022-11-11].

³⁸ Na tomto mieste si len dovoľíme uviesť niektoré z nich, a to napríklad: Agentúra Európskej únie pre základné práva (FRA Agency), ILGA Europe, Transgender Europe či v slovenských podmienkach ide o iniciatívu Inakosť.

³⁹ HORVAT, Matej. *Zmena mena, priezviska a pohlavia. Analýza judikatúry ESLP a slovenskej právnej úpravy.* In *COMENIUS Časopis*, 2/2021, s. 122. Dostupné na internete: <<https://comeniuscasopis.flaw.uniba.sk/2022/01/10/comenius-casopis-2-2021/>> [cit.2022-11-11].

súkromného života, a preto majú štáty v tejto oblasti len obmedzený priestor na voľnú úvahu.⁴⁰ Samozrejme, môžeme nájsť viaceré hlasy, ktoré kritizujú daný vývoj ESPL, ba dokonca tvrdia, že vybrané rozhodnutia sú prekvapivé a neprimerane zužujú priestor štátom pre vlastné uváženie, a teda by nemali byť nasledované.⁴¹ Avšak v tomto smere máme za to, že judikatúra ESPL v tejto oblasti nie je prekvapivá, „revolučná“, naopak ide o kontinuálny vývoj (evolutívny prístup), pričom súd sleduje nielen vývoj európskeho a medzinárodného práva, ale aj právne predpisy a prax členských štátov Rady Európy. Súd viackrát v minulosti pripomenul, že pri výklade a uplatňovaní Dohovoru je potrebné zachovať dynamický a vývojový prístup a posudzovať vzniknuté otázky „vo svetle súčasných podmienok“.⁴² Napriek tomu, že regulácia statusových otázok človeka je oblasťou mimoriadne citlivou z pohľadu jednotlivých štátov (čo je argument v prospech širšieho priestoru pre voľnú úvahu), no súčasne platí, že problematika prepisu rodu (predovšetkým v spojení s nutnými požiadavkami typu povinné podstúpenie operácií zahrňujúcich sterilizáciu/kastráciu) je niečím, čo sa týka tej najintímnejšej sféry života jednotlivca a ktorá má pre neho mimoriadnu dôležitosť.⁴³ Prílišný zásah do tejto sféry, ako napríklad v prípade povinných sterilizácií či kastrácií pri prepise rodu trans ľudí, preto nemôže požívať právnu ochranu zo strany ESPL. Súčasnne je nutné uviesť, že predmetný záver o úzkom uvážení štátov v tejto oblasti bol viackrát potvrdený zo strany ESPL.⁴⁴

⁴⁰ Rozhodnutie ESPL vo veci *Hämäläinen proti Fínsku* z 16. júla 2014, č. 37359/09, § 108-109; či rozhodnutie ESPL v spojených veciach *A. P., Garçon a Nicot proti Francúzsku* zo 6. apríla 2017, č. sťažností 79885/12, 52471/13 a 52596/13, §123.

⁴¹ Uvedené sa týka predovšetkým rozhodnutia ESPL v spojených veciach *A. P., Garçon a Nicot proti Francúzsku* zo 6. apríla 2017, č. sťažností 79885/12, 52471/13 a 52596/13. Z daných kritických hlasov môžeme spomenúť napríklad tie, ktoré zazneli v nedávnom rozhodnutí Ústavného súdu Českej republiky z 9. novembra 2021, spis. zn.: Pl. ÚS 2/20, kde dokonca český ústavný súd uviedol nasledovné tvrdenie: „Jde-li o navrhovatelem odkazované rozsudky Evropského soudu pro lidská práva, Ústavní soud poznamenává, že má o přenositelnosti některých Evropským soudem pro lidská práva vyslovených závěrů stran pohlaví do prostředí českého právního řádu značné pochybnosti. V tomto řízení nicméně Ústavní soud nemá prostor se k této problematice podrobněji vyjádřit, neboť judikatura Evropského soudu pro lidská práva se týkala právně i skutkově odlišných případů.“ (bod 61 daného rozhodnutia). Prípadne je možné spomenúť aj Najvyšší správny súd Českej republiky, ktorý vo svojom rozhodnutí z 30. mája 2019, spis. zn. 2 As 199/2018, v bode 91 uviedol nasledovné: „... Nejvyšší správní soud [se] ztotožňuje v tom, že trend, o kterém většina soudců ESPL v rozsudku Garçon hovoří a který lze zjednodušeně popsat jako připuštění jistých rysů subjektivity pohlaví jako rozlišovacího kritéria, je zatím příliš čerstvý a nejednoznačný. Nejvyšší správní soud má za to, že jde o trend, který je v České republice většinou společnosti i politické reprezentace vnímán jako podivný a je přijímán přinejmenším s rozpaky, ne-li vysloveně negativně. (...) Podobně jako uvedl Ústavní soud ve vztahu k institutu manželství v bodě 37 svého nálezu ze dne 14. 6. 2016, sp. zn. Pl. ÚS 7/15, ani Nejvyšší správní soud nevidí důvod, proč by měl svým rozhodnutím, byť by se v něm mohl opřít o rozhodnutí ESPL i některých vysokých soudů jiných států blízkých České republice svou právní kulturou, přispívat k erozi binárního a „objektivního“ pojetí právního pohlaví.“

⁴² Rozhodnutie ESPL vo veci *Y. Y. proti Turecku* z 10. marca 2015, č. sťažnosti 14793/08, prípadne aj *HORVAT, Matej. Zmena mena, priezviska a pohlavia. Analýza judikatúry ESPL a slovenskej právnej úpravy*. In *COMENIUS Časopis*, 2/2021, s. 123. Dostupné na internete: <<https://comeniuscasopis.flaw.uniba.sk/2022/01/10/comenius-casopis-2-2021/>> [cit.2022-11-11].

⁴³ ESPL jasne konštatoval, že podmieňovanie uznania rodovej identity (vrátane úradnej zmeny pohlavia) podmienkou podstúpenia chirurgického zákroku (prípadne sterilizáciou), pri ktorom je vysoká pravdepodobnosť neplodnosti, je v rozpore Dohovorom, keďže dochádza k nerešpektovaniu práva na súkromný život a telesnú integritu, ktoré sú zaručené čl. 8, ako aj čl. 3 Dohovoru. Porovnaj s rozhodnutím ESPL v spojených veciach *A. P., Garçon a Nicot proti Francúzsku* zo 6. apríla 2017, č. sťažností 79885/12, 52471/13 a 52596/13, § 131.

⁴⁴ Záver o úzkom priestore pre vlastnú úvahu štátov v tejto oblasti, ktorý vyplýval z rozhodnutia ESPL v spojených veciach *A. P., Garçon a Nicot proti Francúzsku* zo 6. apríla 2017, č. sťažností 79885/12, 52471/13 a 52596/13, bol potvrdený predovšetkým v: rozhodnutí ESPL vo veci *S. V. proti Taliansku* z 11. októbra 2018, č. sťažnosti 55216/08, § 56 a 62; rozhodnutí ESPL vo veci *X proti Bývalej Juhoslovskej republike Macedónsko* z 17. januára 2019, č. sťažnosti 29683/16, § 61 a 70; rozhodnutí ESPL vo veci *X a Y proti Rumunsku* z 19. januára 2021, č. sťažnosti 2145/16 a 20607/16, § 150-167.

Je však nutné uviesť, že napriek tomu, že ESLP zdôrazňuje právo človeka na rodovú identitu a osobný rozvoj ako fundamentálny aspekt práva na rešpektovanie súkromného života,⁴⁵ ako aj konzistentne zastáva názor, že prvky ako rodová identifikácia, mená, sexuálna orientácia a sexuálny život jedinca patria do osobnej sféry chránenej článkom 8 Dohovoru,⁴⁶ nemožno uviesť, že vo svojej rozhodovacej činnosti presadzuje model princípu sebaurčenia, ktorý sme vyššie popísali (podkapitola 1.1). Na jednej strane ESLP uznáva, že psychopatologizácia rodovej identity posilňuje stigmatizáciu trans ľudí,⁴⁷ avšak následne na strane druhej umožňuje, aby naďalej sa vyžadovala pri prepise rodu povinná diagnóza duševnej poruchy/stavu súvisiaceho so sexuálnym zdravím od psychológa, všeobecného lekára, špecialistu na rodovú tematiku alebo iného zdravotníckeho pracovníka, ktorý musí potvrdiť diagnózu rodovej dysfórie, poruchy rodovej identity alebo transsexualizmu. Máme za to, že ESLP síce implicitne zdôraznil vhodnosť princípu sebaurčenia ako modelu prístupu k trans ľuďom pri ich prepise rodu, avšak už explicitne neuviedol, že tento princíp by mal byť základom pre právne uznanie rodovej identity vo všetkých krajinách Rady Európy. Síce odmietol povinné sterilizácie ako nevyhnutné podmienky právneho uznania prepisu rodu, avšak ponechal členským štátom pomerne veľký priestor na voľnú úvahu pri prijímaní niektorých iných, pre mnohých dosť reštriktívnych, požiadaviek, ako je napríklad nevyhnutnosť podstúpenie diagnózy duševného zdravia, potrebu podrobenia sa lekárskeho vyšetreniu, alebo dokonca umožniť podmienku povinných rozvodov v prípadoch, keď sa manželstvo môže transformovať na registrované partnerstvo.⁴⁸

Pri zaujatí tohto postoja zohráva/zohrával dôležitý argument, že prevažná väčšina krajín Rady Európy naďalej zotrváva na vyššie uvedených požiadavkách a z tohto dôvodu je to ponechané na voľnú úvahu štátov, či na nich budú trvať.⁴⁹ Uvedený postoj nezostal bez kritickej odozvy,⁵⁰ aj keď máme za to, že pozorný čitateľ môže vnímať pozitívny postoj recentnej rozhodovacej činnosti ESLP vo vzťahu k princípu sebaurčenia v plnej miere (ako sme ho vyššie popísali), avšak pri rozhodovaní musí rešpektovať prevažujúcu právnu úpravu členských štátov Rady Európy, predovšetkým, ak je takmer jednomyselná.

Uvedené nič nemení na skutočnosti, že ESLP dnes významným spôsobom napomáha ochrane trans osôb a svojimi rozhodnutiami judikuje zásadné ľudskoprávne postoje, ktoré by mali byť členskými štátmi dodržiavané, napríklad odmietnutie nútených sterilizácií/kastrácií ako povinných podmienok pri prepise rodu. Žiaľ, práve Slovenská republika (ako aj Česká republika) doposiaľ nereflektuje tento posun vo svojej legislatíve, pričom riskuje situácie, že konkrétne prípady o sťažnostiach podané pred ESLP zo strany slovenských občanov v obdobných prípadoch budú zo strany súdu vyhodnotené tak, že nastalo porušenie Dohovoru a dôjde k rôznym sankčným mechanizmom. Uvedené však naďalej „nepopchlo“ nášho zákonodarcu a naďalej pretrváva tento zjavný nesúlad.

⁴⁵ Napríklad pozri rozhodnutie ESLP v spojených veciach *A. P., Garçon a Nicot proti Francúzsku* zo 6. apríla 2017, č. sťažnosti 79885/12, 52471/13 a 52596/13, § 93; či rozhodnutie ESLP vo veci *Y. Y. proti Turecku* z 10. marca 2015, č. sťažnosti 14793/08, § 66.

⁴⁶ Porovnaj s rozhodnutím ESLP vo veci *Y. Y. proti Turecku* z 10. marca 2015, č. sťažnosti 14793/08, § 56, prípadne i rozhodnutie ESLP *Dudgeon proti Spojenému kráľovstvu Veľkej Británie a Severného Írska* z 22. októbra 1981, č. sťažnosti 7525/76, § 41.

⁴⁷ Pozri rozhodnutie ESLP v spojených veciach *A. P., Garçon a Nicot proti Francúzsku* zo 6. apríla 2017, č. sťažnosti 79885/12, 52471/13 a 52596/13, § 138.

⁴⁸ Rozhodnutie ESLP vo veci *Hämäläinen proti Fínsku* z 16. júla 2014, č. 37359/09.

⁴⁹ Pozri rozhodnutie ESLP v spojených veciach *A. P., Garçon a Nicot proti Francúzsku* zo 6. apríla 2017, č. sťažnosti 79885/12, 52471/13 a 52596/13, § 139-140.

⁵⁰ Porovnaj s CANNOOT, Pieter. The pathologisation of trans* persons in the ECtHR's case law on legal gender recognition. In *Netherlands Quarterly of Human Rights*, Vol. 37, No. 1, 2019, s. 14-35; ako aj THEILEN, T. Jens. The Long Road to Recognition: Transgender Rights and Transgender Reality in Europe. In: SCHREIBER, Gerhard (ed.). *Transsexualität in Theologie und Neurowissenschaften. Ergebnisse, Kontroversen, Perspektiven*. Berlin; Boston: De Gruyter 2016, p. 385-387; či AMMATURO, R. Francesca. *European Sexual Citizenship. Human Rights, Bodies and Identities*. Cham: Palgrave Macmillan, 2017, s. 76-79.

1.2.2. Stručný náčrt vybraných právnych úprav založených na princípe sebaurčenia

Prvá krajina, ktorá sa prihlásila k princípu sebaurčenia ako modelu prepisu rodu pri trans osobách v zmysle Jogjakartských princípov, bola Argentína v roku 2012. V tom čase priekopnícky, ako jediná krajina sveta, umožňovala trans osobám prepísať svoj rod bez nadbytočných bariér ako napríklad hormonálna liečba, lekárske zákroky, ba aj odmietla stanovenie diagnózy rodovej dysfórie zo strany príslušného odborníka.⁵¹ Argentínsky zákon⁵² preto mnohým slúžil ako vzor legislatívy, ktorá rešpektovala právo na sebaurčenie všetkých trans a intersexuálnych osôb, a to predovšetkým tým, že neukladá žiadne povinné podmienky, právne ani medicínske, na proces tranzície, okrem naplnenia podmienky dosiahnutia primeranej spôsobilosti na právne úkony (rozumej, že sa skúma primeraná rozumová a vôľová vyspelosť, keďže aj maloletí môžu podstúpiť tranzíciu v zmysle uvedeného zákona).⁵³ Okrem toho zákon umožňuje prístup k špecializovanej (transrodovej) zdravotnej starostlivosti pre osoby, ktoré sa rozhodnú prepísať si rod.⁵⁴ Následne Rozvojový program OSN v plnej miere podporil argentínsky model,⁵⁵ ktorý skutočne neskôr aj inšpiroval ďalšie krajiny, aby k takémuto modelu pristúpili (najmä vybrané štáty Rady Európy).

Posledná správa Riadiaceho výboru pre nediskrimináciu, rozmanitosť a inklúziu z roku 2022⁵⁶ poukazuje na skutočnosť, že deväť členských štátov Rady Európy si (obdobne ako Argentína) zvolilo prístup založený prevažne na princípe sebaurčenia. Síce sa v niektorých z nich vyskytujú určité obmedzenia (napríklad časová požiadavka – tej sa povenujeme ešte neskôr), často však tieto limitácie odrážajú kompromisy, ktoré boli dosiahnuté v čase legislatívnej zmeny, s porozumením a vedomím modelov sebaurčenia, ktoré boli vtedy k dispozícii, avšak nebola dostatočná politická vôľa na ich úplne presadenie. Súčasne diskusie o nich naďalej prebiehajú v týchto štátoch. Ide o tieto krajiny:

⁵¹ LAHRICHI, Kamilia – LA VALLE, Leo. Argentina's Field of Dreams for the LGBT. In *U.S. News*, zverejnené dňa 4. apríla 2016. Dostupné na internete: <<https://www.usnews.com/news/best-countries/articles/2016-04-04/argentinas-field-of-dreams-for-the-lgbt>> [cit.2022-11-11]; ako aj HOLLAR, Julie. The political mediation of Argentina's gender identity law: LGBT activism and rights innovation. In *Journal of Human Rights*, Vol. 17, Issue 4, 2018, s. 453-455.

⁵² Ley de Identidad de Genero. Establécese el derecho a la identidad de género de las personas (Ley 26.743) z roku 2012. In *InfoLEG*. Dostupné na internete: <<http://servicios.infoleg.gob.ar/infolegInternet/anexos/195000-199999/197860/norma.htm>> [cit.2022-11-11].

⁵³ KÖHLER, Richard – EHRT, Julia. Legal Gender Recognition in Europe. Toolkit. In *Transgender Europe*, November 2016, s. 66-72. Dostupné na internete: <<https://tgeu.org/wp-content/uploads/2017/02/Toolkit16LR.pdf>> [cit.2022-11-11]. Bol zaznamenaný aj prípad šestoročného argentínskeho trans dievčaťa, ktoré podporovala jej rodina. Porovnaj s United Nations Development Programme (UNDP). *Discussion paper: Transgender health and human rights*. December 2013, s. 27. Dostupné na internete: <<https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/publications/Trans%20Health%20&%20Human%20Rights.pdf>> [cit.2022-11-11]; prípadne aj BRYDUM, Sunnive. Trans Six-Year-Old is Argentina's Youngest to Amend Gender on Birth Certificate. In *The Advocate*, zverejnené dňa 28 September 2013. Dostupné na internete: <www.advocate.com/politics/transgender/2013/09/28/trans-six-year-old-argentinas-youngest-amend-gender-birth> [cit.2022-11-11].

⁵⁴ SZYDŁOWSKI, Maciej. Gender recognition and the rights to health and health care: Applying the principle of self-determination to transgender people. In *International Journal of Transgenderism*, Vol. 17, Issue 3-4, s. 206-207.

⁵⁵ United Nations Development Programme (UNDP). *Discussion paper: Transgender health and human rights*. December 2013, s. 29-30. Dostupné na internete: <<https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/publications/Trans%20Health%20&%20Human%20Rights.pdf>> [cit.2022-11-11].

⁵⁶ Steering Committee on Anti-Discrimination, Diversity and Inclusion (CDADI). Thematic Report on Legal Gender Recognition in Europe. First Thematic Implementation Review Report on Recommendation CM/Rec(2010)5. In *Council of Europe*, June 2022, s. 23. Dostupné na internete: <<https://rm.coe.int/thematic-report-on-legal-gender-recognition-in-europe-2022/1680a729b3>> [cit.2022-11-11].

Dánsko,⁵⁷ Malta,⁵⁸ Írsko,⁵⁹ Nórsko,⁶⁰ Belgicko,⁶¹ Luxembursko,⁶² Portugalsko,⁶³ Island,⁶⁴ a Švajčiarsko.⁶⁵

Prvá krajina v Európe, ktorá pristúpila k modelu tranzície budovanej na princípe sebaurčenia, bolo Dánsko. Boli zrušené všetky medicínske požiadavky (ako napríklad povinné chirurgické zákroky, nutná hormonálna liečba či obligátna psychiatrická diagnóza) a umožnilo sa žiadateľovi, aby sám deklaroval svoju rodovú identitu. Procedurálne trans osoba podá písomnú žiadosť o číslo sociálneho poistenia na základe svojej skúsenosti s rodovou identitou, ktorá sa nezhoduje so zapísanými údajmi o pohlaví v jednotlivých osobných dokumentoch. Po pridelení nového čísla sociálneho poistenia žiadateľ automaticky dostane novú zdravotnú kartu s týmito údajmi a môže následne požiadať o zmenu cestovného pasu, vodičského preukazu a rodného listu.⁶⁶ V súčasnosti naďalej prebiehajú debaty o skutočnosti, že maloletí nemôžu podstúpiť tranzíciu, ako aj kritika smeruje voči šesťmesačnej čakacej dobe pred uznaním rodovej identity, čo *de facto* znamená, že tu existuje istá modifikovaná verzia testu „*real life experience*“.⁶⁷

Dnes sa azda najčastejšie uvádza Malta ako štát, ktorý má zavedené najústretovejšie právne pravidlá ohľadom prepisu rodu v prospech trans osôb; často sa dávajúce za vzor.⁶⁸ Predmetný zákon, ktorým sa umožnila tranzícia na základe princípu sebaurčenia,⁶⁹ explicitne priznáva transrodovým osobám, dospelým i maloletým, práva na rodovú rovnosť, telesnú integritu, fyzickú autonómiu a rodinný život, ako aj súčasne zakazuje akékoľvek podmienky naviazané na prepis rodu, s výnimkou

⁵⁷ Act on the Central Register of Persons (Lov om ændring af lov om Det Centrale Personregister) z roku 2014. Dostupné na internete: <https://www.ft.dk/RIPdf/samling/20131/lovforslag/L182/20131_L182_som_vedtaget.pdf> [cit.2022-11-11].

⁵⁸ Gender Identity, Expression and Sex Characteristics Act z roku 2015. Dostupné na internete: <<https://legislation.mt/eli/act/2015/11/eng/pdf>> [cit.2022-11-11].

⁵⁹ Gender Recognition Act z roku 2015. Dostupné na internete: <<https://www.irishstatutebook.ie/eli/2015/act/25/enacted/en/html>> [cit.2022-11-11].

⁶⁰ Legal Gender Amendment Act z roku 2016. Dostupné na internete: <<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2016-06-17-46>> [cit.2022-11-11].

⁶¹ Legal Gender Recognition Act z roku 2018. Dostupné na internete: <https://www.ejustice.just.fgov.be/img_1/pdf/2017/06/25/2017012964_F.pdf> [cit.2022-11-11].

⁶² Law relating to the modification of the indication of sex and first name(s) in the civil status and amending the Civil Code z roku 2018. Dostupné na internete: <<https://legilux.public.lu/eli/etat/leg/loi/2018/08/10/a797/jo>> [cit.2022-11-11].

⁶³ Law on the right to self-determination of gender identity and gender expression and to protection of each person's sex characteristics z roku 2018. Dostupné na internete: <<https://dre.pt/dre/detalhe/lei/38-2018-115933863>> [cit.2022-11-11].

⁶⁴ Act on Gender Autonomy z roku 2019. Dostupné na internete: <https://www.government.is/library/04-Legislation/Act%20on%20Gender%20Autonomy%20No%2080_2019.pdf> [cit.2022-11-11].

⁶⁵ Law modifying the Civil Code and Ordinance on Civil Status z roku 2021. Dostupné na internete: <<https://www.bj.admin.ch/bj/fr/home/aktuell/mm.msg-id-85588.html>> [cit.2022-11-11].

⁶⁶ Steering Committee on Anti-Discrimination, Diversity and Inclusion (CDADI). Thematic Report on Legal Gender Recognition in Europe. First Thematic Implementation Review Report on Recommendation CM/Rec(2010)5. In *Council of Europe*, June 2022, s. 24. Dostupné na internete: <<https://rm.coe.int/thematic-report-on-legal-gender-recognition-in-europe-2022/1680a729b3>> [cit.2022-11-11].

⁶⁷ van den BRINK, Marjolein – DUNNE, Peter. *Trans and intersex equality rights in Europe – a comparative analysis*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2018, s. 59 a nasl.

⁶⁸ KÖHLER, Richard - EHRT, Julia. Legal Gender Recognition in Europe. Toolkit. In *Transgender Europe*, November 2016, s. 66-73. Dostupné na internete: <<https://tgeu.org/wp-content/uploads/2017/02/Toolkit16LR.pdf>> [cit.2022-11-11]; European Commission. Legal Gender Recognition in the EU: The Journeys of Trans People Towards Full Equality. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020, s. 157; ale aj Trans Rights Map. Europe & Central Asia 2021. Fast Facts. In *TGEU.org*. Dostupné na internete: <<https://tgeu.org/wp-content/uploads/2021/05/tgeu-trans-rights-map-2021-fast-facts-en.pdf>> [cit.2022-11-11].

⁶⁹ Gender Identity, Gender Expression and Sex Characteristics Act z roku 2015. Dostupné na internete: <<https://legislation.mt/eli/cap/540/eng/pdf>> [cit.2022-11-11].

potreby deklarácie trans osoby pred príslušnou autoritou o úmysle zmeniť svoj prežívaný rod.⁷⁰ Predmetný maltský zákon tiež zaviedol "rodovú identitu" do zoznamu dôvodov diskriminácie, ktoré sa nachádzajú v ústave krajiny, a zaviedol potrebu zabezpečenia psychosociálneho poradenstva, podpory a lekárskeho zákroku týkajúce sa pohlavia a/alebo rodu, pričom takáto podpora by mala trvať od dátumu stanovenia diagnózy alebo vlastného odporúčania/porozumenia tak dlho, ako je potrebné.⁷¹ Je však vhodné dodať, že samotný zákon sa zaoberá aj otázkami súvisiacimi s intersexuálnymi osobami, a to tým, že zakazuje zbytočné operácie na určenie pohlavia intersexuálnych detí a dojsť, pokiaľ neboli uskutočnené na základe informovaného súhlasu.⁷²

Okrem spomenutých krajín je vhodné dodať, že viaceré iné európske krajiny v čase písania tohto textu smerujú k prijatiu právnych úprav založených na princípe sebaurčenia, a to po vzore vyššie spomenutých štátov. Z tých najrecentnejších spomeňme Španielsko či Fínsko. V Španielsku vláda schválila návrh zákona,⁷³ ktorým by sa implementoval spomenutý princíp sebaurčenia ako nosný základ pri právnom uznaní rodovej identity.⁷⁴ Predkladaný zákon ruší požiadavku na lekársku alebo psychologickú diagnózu potvrdzujúcu rodovú dysfóriu a povinnosť podstúpiť hormonálnu liečbu počas dvoch rokov, ak si chce španielsky občan zmeniť právne pohlavie v registri obyvateľov.⁷⁵ Zároveň sa v predkladanom návrhu zákona kladie aj horná, maximálna hranica dĺžky konania na uskutočnenie zápisu prepisu rodu. Od podania písomnej žiadosti na príslušnom úrade by nemalo konanie trvať dlhšie než maximálne štyri mesiace na spracovanie daného podania.⁷⁶ Žiadosť budú môcť podať osoby, ktoré nadobudli 16. vek života, a to bez splnenia žiadnych ďalších dodatočných podmienok; osoby mladšie (ale v rozmedzí od 12. do 15. veku života) budú tak môcť urobiť na základe súhlasu rodičov, prípadne iných zákonných zástupcov maloletých, resp. v niektorých osobitých prípadoch na základe súhlasu príslušného súdu (obligatórne v prípadoch maloletých vo veku od 12. do 14. roku života).⁷⁷ Obdobne aj vo Fínsku vláda odsúhlasila návrh zákona, ktorý je založený na princípe sebaurčenia. Ak by bol návrh zákona prijatý, tak by sa zrušili doposiaľ vyžadované požiadavky, a to požiadavka neplodnosti, diagnózy duševného zdravia, ako aj všetky ostatné zdravotné požiadavky.⁷⁸ Tento postup bude umožnený nielen pre fínske občany, ale aj pre osoby, ktoré nimi nie sú, ale spadajú do určených kategórií, ako napríklad utečenci s priznaným právom na pobyt.⁷⁹ Samozrejme,

⁷⁰ Porovnaj s čl. 3 ods. 4, s čl. 4, ods. 1 a 4 a s čl. 5 ods. 2 Gender Identity, Gender Expression and Sex Characteristics Act z roku 2015. Dostupné na internete: <<https://legislation.mt/eli/cap/540/eng/pdf>> [cit.2022-11-11].

⁷¹ Porovnaj s čl. 15 daného zákona, prípadne aj SZYDLOWSKI, Maciej. Gender recognition and the rights to health and health care: Applying the principle of self-determination to transgender people. In *International Journal of Transgenderism*, Vol. 17, Issue 3-4, s. 207.

⁷² Porovnaj s čl. 14 daného zákona.

⁷³ Celé znenie je možné nájsť tu: LEY PARA LA IGUALDAD REAL Y EFECTIVA DE LAS PERSONAS TRANS. Dostupné na internete: <<https://drive.google.com/file/d/1nSBSLq5QKxqPcnH7fuMnU8wpp0NumPAL/view>> [cit.2022-11-11].

⁷⁴ Pozri v Spain moves one step closer to self-determination for trans people. In *TGEU.org*, zverejnené dňa 3. júla 2021. Dostupné na internete: <<https://tgeu.org/spain-moves-one-step-closer-to-self-determination-for-trans-people/>> [cit.2022-11-11].

⁷⁵ The Government of Spain presents the law for the full and effective equality of transgender people and for the guarantee of LGBTI rights. In *La Moncloa*, zverejnené dňa 29. júna 2021. Dostupné na internete: <https://www.lamoncloa.gob.es/lang/en/gobierno/councilministers/Paginas/2021/20210629_council.aspx> [cit.2022-11-11].

⁷⁶ Tamže.

⁷⁷ Spanish government approves 'trans law' with gender self-determination. In *EVANGELICAL FOCUS*, zverejnené dňa 27. júna 2022. Dostupné na internete: <<https://evangelicalfocus.com/europe/17471/spanish-government-approves-trans-law-with-gender-self-determination>> [cit.2022-11-11].

⁷⁸ Long-awaited trans law moves forward. In *YLE NEWS*, zverejnené dňa 22. septembra 2022. Dostupné na internete: <<https://yle.fi/news/3-12635170>> [cit.2022-11-11].

⁷⁹ Finally! Self-determination model presented to Finnish parliament. In *TGEU.org*, zverejnené dňa 26. septembra 2022. Dostupné na internete: <<https://tgeu.org/self-determination-model-presented-to-finnish-parliament/>> [cit.2022-11-11].

momentálne sa očakáva, ako budú oba návrhy zákona (aj ten španielsky, aj ten fínsky) prijaté v parlamentoch oboch krajín a či sa obe krajiny pripoja k vyššie spomínaným deviatim európskym krajinám.

Pre úplnosť informácií je však nutné dodať, že iné krajiny naďalej odmietajú princíp sebaurčenia ako model prístupu k trans ľuďom pri prepise rodu, resp. naďalej podmieňujú dovriešenie právnej tranzície rôznorodými obligatónnymi podmienkami (vrátane požiadavky sterilizácie), pričom dané postoje boli v ostatnom období potvrdené činnosťou vybraných štátnych orgánov. Ako príklad môžeme uviesť Českú republiku, kde prednedávnom Ústavný súd ČR vo svojom rozhodnutí sa odmietol zaoberať problematikou nútených sterilizácií ako nevyhnutnou súčasťou zmeny právneho pohľavia v súkromnoprávných podmienkach Českej republiky.⁸⁰ Viacerí autori kritizovali dané rozhodnutie českého ústavného súdu ako vyhybavé, necitlivé, ignorantské a politické.⁸¹ Paradoxne práve poslednému označeniu sa súd chcel vyhnúť, keď tvrdil, že judicializácia základných otázok týkajúcich sa človeka ako biologického druhu, jeho života a jeho vzťahov môže „vést k politizaci Ústavního soudu a tím i k oslabení jeho postavení jako nestranného a nezávislého soudního orgánu chránícího ústavní pořádek“⁸², a preto je nevyhnutné tieto otázky ponechať na parlament Českej republiky. S uvedeným názorom si dovoľujeme nesúhlasiť, keďže máme za to, že úlohou ústavných súdov je aj efektívna ochrana základných ľudských práv menšín, predovšetkým tých skutočne počtom malých skupín obyvateľstva, ktorých problémy nezaťažujú väčšinovú populáciu a politickú reprezentáciu (do takejto skupiny menšín si dovoľujeme zaradiť i trans komunitu). Mnohé európske ústavné súdy sa tohto kroku neštítali v obdobných veciach (napr. v Nemecku, Chorvátsku či Taliansku),⁸³ a súčasne súhlasíme s Nikolasom Sabjánom, že nech by český ústavný súd rozhodol akokoľvek v tejto veci, v žiadnom z týchto prípadov by z hľadiska externej právnej perspektívy (napríklad v zmysle kritickej teórie práva) nešlo o apolitické či neideologické rozhodnutie.⁸⁴ Rovnako súhlasne s disentujúcimi sudcami v tejto veci⁸⁵ a obdobne sa pýtame, kto iný než ústavný súd by mal v poslednej dištancii na národnej úrovni chrániť práva predmetnej menšiny? Ešte šťastie, že tu máme stále i ESLP, kam daný prípad smeruje.

2. OBLIGATÓRNE POŽIADAVKY KLADENÉ PRI PRÁVNOM UZNANÍ RODOVEJ IDENTITY

Dnes je možné vnímať odlišné postoje štátov k problematike potreby kladenia povinných požiadaviek na proces prepisu rodu. Ako sme si uviedli, niekoľko z nich sa rozhodlo pre princíp sebaurčenia ako základný kameň právnej úpravy pri tranzícii, a to miestami dotvorený vybranými požiadavkami, ktoré reflektujú sebaurčovací prístup; a to pri pamätaní si myšlienky, že trans človek je najviac vhodná osoba na určenie svojho vlastného preferovaného rodu. Máme tu však aj iné prístupy, za všetky spomeňme dva: paternalistický prístup štátu, kde je to práve štát (prostredníctvom súdov

⁸⁰ Nález Ústavného súdu Českej republiky z 9. novembra 2021, spis. zn.: Pl. ÚS 2/20. Dostupné na internete: <https://www.usoud.cz/fileadmin/user_upload/Tiskova_mluvci/Publikovane_nalezky/2022/Pl_US_2_20_vcetne_disentu.pdf> [cit.2022-11-11].

⁸¹ VIKARSKÁ, Zuzana – OUŘEDNÍČKOVÁ, Sarah. Evasive, Insensitive, Ignorant, and Political. The recent Czech transgender case. In *VerfBlog*, zverejnené dňa 6. apríla 2022. Dostupné na internete: <<https://verfassungsblog.de/evasive-insensitive-ignorant-and-political/>> [cit.2022-11-11]; či SABJÁN, Nikolas. A Critical Legal Perspective on the Recent Czech Transgender Case: (Pl. ÚS 2/20). In *Bratislava Law Review*, Vol. 6, No. 1, 2022, s. 125-136.

⁸² Nález Ústavného súdu Českej republiky z 9. novembra 2021, spis. zn.: Pl. ÚS 2/20, bod 63.

⁸³ Porovnaj s GLATZMAIER, Armin. *Gerichte als politische Akteure. Zur funktionellen Rolle der Verfassungsgerichtsbarkeit in Demokratien*. Baden-Baden: Nomos Verlag, 2019, s. 420 a násl.

⁸⁴ SABJÁN, Nikolas. A Critical Legal Perspective on the Recent Czech Transgender Case: (Pl. ÚS 2/20). In *Bratislava Law Review*, Vol. 6, No. 1, 2022, s. 133.

⁸⁵ Nález Ústavného súdu Českej republiky z 9. novembra 2021, spis. zn.: Pl. ÚS 2/20, odlišné stanovisko Vojtěcha Šimíčka, Ludvíka Davida, Jaromíra Jirsy, Pavla Šámala, Davida Uhlíře a Jiřího Zemánka, s. 35. Dostupné na internete: <https://www.usoud.cz/fileadmin/user_upload/Tiskova_mluvci/Publikovane_nalezky/2022/Pl_US_2_20_vcetne_disentu.pdf> [cit.2022-11-11].

alebo iných štátnych orgánov) považovaný za najvhodnejší subjekt na posúdenie právneho pohlavia osoby; alebo tu máme aj patologizujúci prístup, keď sa na trans identity pozerá z medicínskeho hľadiska a lekárski odborníci sú považovaní za najpovolanejšie osoby na určenie rodu/pohlavia.⁸⁶ Kombinácia paternalistického a patologizujúceho prístupu je dodnes prevažujúca vo väčšine krajín sveta. Právne rámce, budované na týchto prístupoch, odrážajú postoj, podľa ktorého sa transrodové osoby považujú za osoby, ktoré je potrebné "preskúšať" z ich oddanosti svojej rodovej identite.⁸⁷

V súčasnosti len zopár krajín má prijatý princíp sebaurčenia ako model prístupu k trans osobám pri ich tranzícii v „plnosti“. Väčšina európskych krajín má vybrané povinné požiadavky, ktoré sú naviazané na právne uznanie prepisu rodu. Medzi tie najčastejšie patria tieto:

- a) procedurálne požiadavky;
- b) medicínske požiadavky;
- c) časové požiadavky;
- d) vekové požiadavky;
- e) požiadavky kladené na (najmä manželské) vzťahy a rodinnú situáciu žiadateľa;
- f) požiadavka štátneho občianstva či istého typu pobytu v krajine.

Ad a) Procedurálne požiadavky

Medzinárodné štandardy v oblasti ľudských práv sa čoraz viac prikláňajú k podpore rýchleho a dostupného postupu pri právom uznávaní rodovej identity. Avšak zakaždým pri danom postupe bude nevyhnutné upraviť isté procedurálne požiadavky. Tie môžu byť rôzne, ale predovšetkým sa viažu buď na súdne alebo administratívne (správne) konanie, pričom v rámci nich musí žiadateľ splniť patričné požiadavky na iniciovanie takéhoto typu konania. V oboch prípadoch môžu byť postupy nastavené v rozpore s medzinárodnoprávnymi štandardmi v oblasti ľudských práv, nakoľko sa môžu vyznačovať zdĺhavosťou, nákladnosťou či netransparentnosťou.⁸⁸ Zároveň však dodnes sú krajiny Rady Európy, v ktorých postup prepisu rodu nie je výslovne uvedený v právnych predpisoch (napr. Albánsko, Arménsko či San Marino)⁸⁹ a/alebo tento postup je ponechaný na individuálne posudzovanie zo strany súdov. Napríklad v Bulharsku, Litve či Rumunsku nie sú v právnych predpisoch stanovené požiadavky na právne uznanie rodovej identity a postup vykonávajú sudy, pričom viaceré ľudskoprávne organizácie často kritizujú arbitrárnosť niektorých rozhodnutí.⁹⁰ Súdne konania často predstavujú náročnejší a nákladnejší typ procesu (predovšetkým v porovnaní s tými správnyimi). A síce môžu spĺňať medzinárodné ľudskoprávne štandardy, no sú často kritizované pre skutočnosť, že môžu trans osoby vystaviť vyššiemu riziku diskriminácie, keďže tie zväčša musia žiť počas konania vo fáze tranzície, kde už fakticky existujú a fungujú vo svojom preferovanom rode, no z právneho hľadiska sú naďalej v tom priradenom. Toto bol prípad Francúzska, kde legislatívny rámec prijatý v roku 2016⁹¹ zreformoval prístup k právnenému uznaniu rodovej identity a odstránil všetky medicínske

⁸⁶ European Commission. Legal Gender Recognition in the EU: The Journeys of Trans People Towards Full Equality. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020, s. 110.

⁸⁷ Tamže.

⁸⁸ Porovnaj napríklad s *Resolution 2048 (2015) Discrimination against transgender people in Europe* [online] bod 6. Dostupné na internete: <<http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=21736>> [cit.2022-11-11].

⁸⁹ Trans Rights Index. Europe & Central Asia 2021. In *TGEU.org*. Dostupné na internete: <<https://tgeu.org/wp-content/uploads/2021/05/tgeu-trans-rights-map-2021-index-en.pdf>> [cit.2022-11-11].

⁹⁰ Zaujímavá, až trochu absurdná, je situácia v Poľsku, kde judikatúra sa vyvinula do praxe, podľa ktorej trans osoby podávajú žaloby na svojich rodičov. Tie majú byť v pozícii „žalovaného“, resp. „odporcu“. Ak má trans osoba aj manžela/manželku a deti, predpokladá sa, že aj oni majú právny záujem na konaní, a preto musia byť spolu s rodičmi danej trans osoby označení ako spolužalovaní. Porovnaj s European Commission. Legal Gender Recognition in the EU: The Journeys of Trans People Towards Full Equality. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020, s. 111.

⁹¹ Loi No. 2016-1547 du 18 novembre 2016 de modernisation de la justice du XXIe siècle, JORF No. 0269.

požiadavky, ako aj obmedzil relevantné dôvody na odmietnutie takéhoto návrhu zo strany súdu. Avšak na uznanie zmeny právneho pohlavia je stále potrebné súdne konanie a vyžaduje sa súhlas súdu.⁹² Slovensko patrí medzi krajiny, ktoré právne uznanie rodovej identity viažu na správne konanie a jeho požiadavky vznikli z praxe príslušných orgánov.⁹³

Ad b) medicínske požiadavky

Povinné medicínske požiadavky počas tranzície sú v dnešnom medzinárodnoprávnom diskurze vysoko kontroverzné i kritizované, nakoľko podkopávajú právo trans osôb na telesnú integritu a sebaurčenie.⁹⁴ Napriek tomu veľká časť krajín Rady Európy má stále zahrnuté v právnej úprave (resp. praxi) vybrané typy nutných podmienok majúce prvky v medicínskom alebo patologizujúcom prístupe k právnomu uznaniu rodovej identity.⁹⁵ Medzi najčastejšie povinné medicínske podmienky pri prepise rodu zahŕňame:

- chirurgické zákroky na potvrdenie/priblíženie sa k preferovanému rodu;
- nevyhnutnosť sterilizácie/kastrácie trans človeka;
- lekárske testy, ktoré majú preukázať, že rodová identita je ireverzibilná;
- povinné umiestnenie do zdravotníckeho zariadenia na určitú dobu „na pozorovanie“;
- hormonálna liečba;
- povinná diagnóza duševnej poruchy/stavu súvisiaceho so sexuálnym zdravím od psychológa, všeobecného lekára, špecialistu na rodovú tematiku alebo iného zdravotníckeho pracovníka, ktorý musí potvrdiť diagnózu rodovej dysfórie, poruchy rodovej identity alebo transsexualizmu.

V ostatnom období je pri nevyhnutných medicínskych požiadavkách pri prepise rodu významná judikatúra ESLP, ktorá sa stavia negatívne voči niektorým z nich (predovšetkým ide o povinné sterilizácie/kastrácie). Ale ako sme už naznačili predtým, ESLP však naďalej ponechal členským štátom pomerne veľký priestor na voľnú úvahu pri prijímaní niektorých iných, pre mnohých dosť reštriktívnych, medicínskych požiadaviek, ako je napríklad nevyhnutnosť podstúpenie diagnózy

⁹² European Commission. Legal Gender Recognition in the EU: The Journeys of Trans People Towards Full Equality. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020, s. 111.

⁹³ Uvedené tiež nie je najlepší spôsob právnej úpravy. Matej Horvat uvedené vystižne pomenoval: „(...) možno konštatovať, že právna úprava na Slovensku nezodpovedá medzinárodným štandardom, ktoré sa od Slovenskej republiky vyžadujú. Zmena mena a priezviska so sebou nesie viacero na seba nadväzujúcich administratívnych úkonov, kde na všetky sú však vecne príslušné iné orgány verejnej správy (od obce, cez okresný úrad až po ministerstvo vnútra), tieto postupy sú často aj finančne spoplatnené, a to nemalou sumou. Navyše, právna úprava nedáva jasné odpovede často ani na najzákladnejšie otázky, ako napríklad, ako má vyzerat príloha k žiadosti o zmenu mena alebo priezviska v podobe vyjadrenia lekára. Za absolútne nevhodnú potom možno považovať prax, keď sa vyžaduje sterilizácia na samotný operatívny výkon zmeny pohlavia, ktorý v súčasnosti nemá žiadnu oporu v platnom a účinnom právnom poriadku Slovenskej republiky. Za veľmi problematickú, ba až absurdnú, tiež možno označiť neexistujúcu právnu možnosť zmeny údajov na vysvedčeniach (či už napríklad maturitných alebo vysokoškolských). Osobitne vtedy, keď transmuž alebo transžena si konečne prejdú všetkými administratívnymi úkonmi, tak naďalej ešte existujú dokumenty, ktoré ich môžu jednoznačným spôsobom diskriminovať predovšetkým v pracovnom živote, napríklad pri uchádzaní sa o zamestnanie.“ HORVAT, Matej. Zmena mena, priezviska a pohlavia. Analýza judikatúry ESLP a slovenskej právnej úpravy. In COMENIUS Časopis, 2/2021, s. 135. Dostupné na internete: <<https://comeniuscasopis.flaw.uniba.sk/2022/01/10/comenius-casopis-2-2021/>> [cit.2022-11-11]; prípadne pozri viac aj v ME-TEŇKANYČ, M. Olexij. Nútená kastrácia ako povinná podmienka pri prepise rodu v podmienkach Slovenskej republiky. In COMENIUS Časopis, 2/2021, s. 11-16. Dostupné na internete: <<https://comeniuscasopis.flaw.uniba.sk/2022/01/10/comenius-casopis-2-2021/>> [cit.2022-11-11].

⁹⁴ Porovnaj s podkapitolou 1.2. tohto článku.

⁹⁵ Trans Rights Index. Europe & Central Asia 2021. In TGEU.org. Dostupné na internete: <<https://tgeu.org/wp-content/uploads/2021/05/tgeu-trans-rights-map-2021-index-en.pdf>> [cit.2022-11-11].

duševného zdravia či potrebu podrobenia sa lekárskeho vyšetreniu.⁹⁶ Dnešný trend však smeruje k úplnému odstráneniu odkazu patologizácie,⁹⁷ a teda odmietnutiu všetkých povinných medicínskych požiadaviek, keďže je zdôrazňované, že bytie trans osoby nemá nič spoločné s duševným zdravím a zachovávanie patologizujúceho prístupu vedie k stigmatizácii trans osôb, a teda aj k vyššiemu riziku porušovania ich ľudských práv.⁹⁸

Najproblematickejšou nutnou medicínskou podmienkou prepisu rodu je povinná sterilizácia/kastrácia. V minulosti uvedená podmienka nebola tak kontroverzná ako dnes, sterilizácia bola častý medicínsky postup pri vybraných skupinách v spoločnosti naprieč svetom (aj v druhej polovici minulého storočia).⁹⁹ Dnes však členské štáty, ktoré vyžadujú povinnú sterilizáciu a chirurgický zákrok, porušujú záväzné medzinárodnoprávne štandardy v oblasti ľudských práv.¹⁰⁰ Žiaľ, Slovenská republika doposiaľ patrí medzi tie krajiny, ktoré túto podmienku naďalej vyžadujú.¹⁰¹

Ad c) časové požiadavky

Časové požiadavky sú taktiež pomerne bežnou praxou vo viacerých krajinách štátov Rady Európy, pričom sa môžu uplatňovať v rôznych fázach tranzície. Časové požiadavky sú prítomné aj v tých krajinách, ktorých právna úprava sa považuje za prevažne budovanú na princípe sebaurčenia.¹⁰² V niektorých prípadoch musia žiadatelia preukázať, že určitý čas verejne žili v súlade so svojou novou rodovou identitou. Uvedený test sa nazýva „real-life experience“ a zvyčajne sa uskutočňuje bez toho,

⁹⁶ Rozhodnutie ESLP v spojených veciach *A. P., Garçon a Nicot proti Francúzsku* zo 6. apríla 2017, č. sťažností 79885/12, 52471/13 a 52596/13, § 126-128. Uvedené sme bližšie rozoberali v podkapitole 1.2. tohto článku.

⁹⁷ Avšak v zásade len Malta je jedinou krajinou Rady Európy, ktorá účinne depatologizovala proces prepisu rodu. Porovnaj s *Trans Rights Map. Europe & Central Asia 2021. Fast Facts*. In *TGEU.org*. Dostupné na internete: <<https://tgeu.org/wp-content/uploads/2021/05/tgeu-trans-rights-map-2021-fast-facts-en.pdf>> [cit.2022-11-11].

⁹⁸ Steering Committee on Anti-Discrimination, Diversity and Inclusion (CDADI). Thematic Report on Legal Gender Recognition in Europe. First Thematic Implementation Review Report on Recommendation CM/Rec(2010)5. In *Council of Europe*, June 2022, s. 32. Dostupné na internete: <<https://rm.coe.int/thematic-report-on-legal-gender-recognition-in-europe-2022/1680a729b3>> [cit.2022-11-11]; k tomu pozri aj CANNOOT, Pieter. The pathologisation of trans* persons in the ECtHR's case law on legal gender recognition. In *Netherlands Quarterly of Human Rights*, Vol. 37, No. 1, 2019, s. 2; či DAVY, Zowie – SØRLIE, Anniken – SUESS SCHWEND, Amets. Democratising diagnoses? The Role of the Depathologisation Perspective in Constructing Corporeal Trans Citizenship. In *Critical Social Policy*, Vol. 38, Issue 1, s. 14-16.

⁹⁹ Eugenika sa rýchlo stala vysoko uznávanou vedou, ktorej cieľom bolo zachrániť civilizáciu pred „degeneráciou“. Na tomto ideáli boli založené napríklad všetky škandinávské sociálne štáty - najmä švédsky „folkhem“. Sterilizácia "slabomyselných" bola prvým krokom k humánnemu zaobchádzaniu v domovoch dôchodcov a psychiatrických liečebniach. Sterilizácie sa vykonávali v štátom kontrolovaných verejných inštitúciách, ako sú nemocnice, väznice, pľeškovne a domovy dôchodcov a pod. Pre viac k uvedenému pozri HONKASALO, Julian. In the shadow of eugenics Transgender sterilisation legislation and the struggle for self-determination. In: PEARCE, Ruth – MOON, Igi – GUPTA, Kat – STEINBERG, Deborah Lynn (eds.): *The Emergence of Trans: Cultures, Politics and Everyday Lives*. London, New York: ROUTLEDGE, 2020, s 18 a nasl.

¹⁰⁰ European Commission. *Legal Gender Recognition in the EU: The Journeys of Trans People Towards Full Equality*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020, s. 112.

¹⁰¹ K tomu viac pozri METEŇKANYČ, M. Olexij. Nútená kastrácia ako povinná podmienka pri prepise rodu v podmienkach Slovenskej republiky. In *COMENIUS Časopis*, 2/2021, s. 11-16. Dostupné na internete: <<https://comeniuscasopis.flaw.uniba.sk/2022/01/10/comenius-casopis-2-2021/>> [cit.2022-11-11].

¹⁰² V Dánsku majú šesťmesačnú dobu na premyslenie si kroku prepisu rodu, obdobne je to aj v Belgicku, kde je táto čakacia doba stanovená na rozmedzie medzi tromi až šiestimi mesiacmi, porovnaj so Steering Committee on Anti-Discrimination, Diversity and Inclusion (CDADI). Thematic Report on Legal Gender Recognition in Europe. First Thematic Implementation Review Report on Recommendation CM/Rec(2010)5. In *Council of Europe*, June 2022, s. 23-24. Dostupné na internete: <<https://rm.coe.int/thematic-report-on-legal-gender-recognition-in-europe-2022/1680a729b3>> [cit.2022-11-11]; prípadne pozri aj DIETZ, Chris. Governing Legal Embodiment: On the Limits of Self-Declaration. In *Feminist Legal Studies*, Vol. 26, Issue 2, s. 189 a nasl.

aby žiadateľovi boli vydané osobné doklady, reprezentujúce jeho preferovaný rod.¹⁰³ Teda dochádza k skúške žitia v preferovanom rode, no bez právnej „podpory“.¹⁰⁴ Pri časových požiadavkách je vhodné spomenúť aj (často cielené) časové prietahy, ktoré sú spôsobené či už procedurálnymi konaniami, ktoré sme už spomenuli (ide predovšetkým o prípad súdnych konaní), ale aj medicínskymi osobami, ktoré v prípade ich všeobecného negatívneho postoja voči trans komunite môžu pomerne drasticky predĺžiť lekárske testy a postupy.

Ad d) vekové požiadavky

Dostupnosť podstúpenia prepisu rodu v prípade maloletých je v jednotlivých krajinách Rady Európy rôzna. Väčšina štátov však explicitne zakázala právne uznanie rodovej identity pre osoby mladšie ako 18 rokov, vrátane tých krajín, ktoré sú budované na princípe sebaurčenia.¹⁰⁵ Súčasne aj tie krajiny, ktoré umožňujú neplnoletým osobám podstúpiť tranzíciu, zvyčajne obsahujú ďalšie požiadavky, ktoré musia byť splnené na to, aby maloletý mohol podstúpiť takúto zmenu. Ide najčastejšie o lekárske a psychologické testy/potvrdenia, súhlas rodičov alebo náročné procedurálne požiadavky (často súhlas súdu). Zopár krajín (Malta, Nórsko, Luxembursko, prípadne niektoré regióny v Španielsku) zabezpečili, že deti majú možnosť podstúpiť tranzíciu, a to prevažne na základe princípu sebaurčenia.¹⁰⁶ Problematika vekových požiadaviek (a sledovanie najlepšieho záujmu maloletých) je dodnes neuzatvorená téma a intenzívne sa o nej diskutuje na národnej, európskej i svetovej úrovni.¹⁰⁷

Ad e) požiadavky kladené na rodinnoprávne (najmä manželské) vzťahy a občiansky stav žiadateľa

Popri vyššie uvedených požiadavkách pomerne častým javom je i existencia vnútroštátnych podmienok právneho uznania rodovej identity súvisiacich s občianskym stavom žiadateľa, predovšetkým jeho rodinná situácia. V tomto smere najčastejšie diskutujúcou požiadavkou je nutný rozvod, predovšetkým v prípadoch, keď jednotlivé štáty neuznávajú manželstvá osôb rovnakého pohlavia (vrátane Slovenskej republiky). Ako riešiť túto situáciu? Sú rozmanité možnosti riešenia tohto problému. V tých lepších prípadoch je požiadavka rozvodu zmiernená možnosťou zmeniť svoj manželský vzťah na registrované partnerstvo, ktoré často zaručuje obdobné práva partnerov a ich detí. V horších prípadoch je rozvod predchádzajúceho manželstva nevyhnutnou explicitnou zákonnou požiadavkou predchádzajúcou prepisu rodu (napr. Grécko či Česká republika), resp. táto požiadavka

¹⁰³ KÖHLER, Richard – EHRT, Julia. Legal Gender Recognition in Europe. Toolkit. In *Transgender Europe*, November 2016, s. 25. Dostupné na internete: <<https://tgeu.org/wp-content/uploads/2017/02/Toolkit16LR.pdf>> [cit.2022-11-11].

¹⁰⁴ To môže byť obzvlášť zatažujúce pre trans osoby, ktoré musia žiť už vo svojom túženom rode, avšak bez právneho uznania (teda bez patričných dokladov), a tým majú "dokazovať", že sa s daným rodom skutočne identifikujú. European Commission. *Legal Gender Recognition in the EU: The Journeys of Trans People Towards Full Equality*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020, s. 115.

¹⁰⁵ Opätovne môžeme spomenúť napríklad Dánsko.

¹⁰⁶ Steering Committee on Anti-Discrimination, Diversity and Inclusion (CDADI). Thematic Report on Legal Gender Recognition in Europe. First Thematic Implementation Review Report on Recommendation CM/Rec(2010)5. In *Council of Europe*, June 2022, s. 34. Dostupné na internete: <<https://rm.coe.int/thematic-report-on-legal-gender-recognition-in-europe-2022/1680a729b3>> [cit.2022-11-11].

¹⁰⁷ KÖHLER, Richard – EHRT, Julia. Legal Gender Recognition in Europe. Toolkit. In *Transgender Europe*, November 2016, s. 29-28. Dostupné na internete: <<https://tgeu.org/wp-content/uploads/2017/02/Toolkit16LR.pdf>> [cit.2022-11-11], ako aj Steering Committee on Anti-Discrimination, Diversity and Inclusion (CDADI). Thematic Report on Legal Gender Recognition in Europe. First Thematic Implementation Review Report on Recommendation CM/Rec(2010)5. In *Council of Europe*, June 2022, s. 27-28 a 34. Dostupné na internete: <<https://rm.coe.int/thematic-report-on-legal-gender-recognition-in-europe-2022/1680a729b3>> [cit.2022-11-11].

vyplýva z praxe správnych orgánov (prípád Slovenskej republiky).¹⁰⁸ Súčasne však môžeme sledovať aj iný trend v tejto oblasti. Vybrané ústavné sudy odmietli poskytnúť právnu ochranu požiadavke nutného rozvodu v prípade zmeny právneho pohlavia a zdôraznili myšlienku, že štát by mal chrániť všetkých svojich občanov, a to bez výnimky, pred štátom vynúteným rozvodom manželstva. Toto pravidlo sa má vzťahovať aj na tých pár prípadov, keď zmena právneho pohlavia jedného z manželov môže viesť k transformácii manželstva osôb opačného pohlavia na manželstvo osôb rovnakého pohlavia.¹⁰⁹ Zaujímavou je i judikatúra ESLP v tejto veci, keďže súd v minulosti umožnil existenciu podmiienky povinného rozvodu v prípade, keď sa manželstvo môže transformovať na registrované partnerstvo, ktoré má takmer identickú právnu podobu.¹¹⁰ Čo však v prípade, ak by právny poriadok konkrétnej krajiny nepoznal inštitút registrovaného partnerstva? Bola by to úplne odlišná situácia? Na odpoveď si budeme musieť ešte nejaký čas počkať.

Ad f) požiadavka štátneho občianstva či istého typu pobytu v krajine

V mnohých krajinách Rady Európy nie je umožnený prepis rodu tým osobám, ktoré nie sú občanmi danej krajiny, resp. aspoň nemajú priznaný istý typ oficiálneho pobytu (napr. trvalý/prechodný pobyt a pod.). V tomto smere najkritickejšia je skupina utečencov a apolitov. Niektoré krajiny (Nemecko, Grécko, Malta, Luxembursko či Švajčiarsko) umožňujú utečencom a apolitom prepis ich mena a/alebo rodu.¹¹¹ Súčasne aj ESLP v nedávnom rozhodnutí potvrdil pravidlo, že ochrana ľudských práv sa vzťahuje na každého bez ohľadu na to, či je alebo nie je štátnym príslušníkom danej krajiny. V prípade *Rana proti Maďarsku* (2020)¹¹² uvedené pripomenul niektorým členským štátom Rady Európy. Súd judikoval, že obmedzenie prístupu k tranzícii pre trans žiadateľku bez rodného listu z Maďarska bolo neodôvodnene obmedzujúcim postupom, ktorý je v rozpore s pozitívnym záväzkom členského štátu chrániť súkromný život podľa článku 8 Dohovoru. Ba dokonca v tomto prípade bolo žiadateľke priznané postavenie utečenca práve preto, že táto osoba bola v krajine pôvodu prenasledovaná z dôvodu rodovej identity. Súd v predmetnej veci reflektoval existujúce prekážky, ktorým čelia migranti v prípade, ak sú súčasne trans osoby, ktoré chcú podstúpiť prepis rodu. Ale

¹⁰⁸ European Commission. Legal Gender Recognition in the EU: The Journeys of Trans People Towards Full Equality. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020, s. 114. Karin Raková výstižne zhrnula vplyv tranzície na rodinnoprávne vzťahy na Slovensku: „V prípade zmeny rodovej identity trans rodovej osoby vyvstáva otázka, ako a či sa mení jej právne postavenie vo vzťahu k iným osobám, osobitne deťom a manželovi (v prípade, ak zmena rodovej identity nastala u osoby v manželstve). Aj v tomto prípade je nutné konštatovať, že absentuje akákoľvek právna úprava, ktorá by dala odpoveď na nastolenú otázku a aplikačná prax je postavená iba na zaužívaných, spoločensky akceptovaných postupoch.“ RAKOVÁ, Karin. Tranzícia a jej vplyv na rodinnoprávne vzťahy transrodových osôb. In *Projustice*, zverejnené dňa 14. novembra 2022. Dostupné na internete: <<https://www.projustice.sk/obcianske-pravo/tranzicia-a-jej-vplyv-na-rodinnopravne-vztahy-transrodovych-osob>> [cit.2022-11-11].

¹⁰⁹ Ide o tieto rozhodnutia: rozhodnutie Spolkového ústavného súdu Nemecka zo dňa 27. mája 2008, spis. zn. 1 BvL 10/05; a rozhodnutie Ústavného súdu Rakúska zo dňa 18. júla 2006, spis. zn. 1 BvL 1/04. Prípadne k analýze pozri aj SZYDŁOWSKI, Maciej. Gender recognition and the rights to health and health care: Applying the principle of self-determination to transgender people. In *International Journal of Transgenderism*, Vol. 17, Issue 3-4, s. 204-205; či HAMMARBERG, Thomas. *Human Rights and Gender Identity*. (CommDH/Issue Paper(2009)2). Strasbourg, zo dňa 29. júla 2009, s. 9-10. Dostupné na internete: <<https://rm.coe.int/16806da753>> [cit.2022-11-11].

¹¹⁰ Rozhodnutie ESLP vo veci *Hämäläinen proti Fínsku* z 16. júla 2014, č. 37359/09; ako aj KÖHLER, Richard – EHRT, Julia. Legal Gender Recognition in Europe. Toolkit. In *Transgender Europe*, November 2016, s. 28. Dostupné na internete: <<https://tgeu.org/wp-content/uploads/2017/02/Toolkit16LR.pdf>> [cit.2022-11-11].

¹¹¹ Steering Committee on Anti-Discrimination, Diversity and Inclusion (CDADI). Thematic Report on Legal Gender Recognition in Europe. First Thematic Implementation Review Report on Recommendation CM/Rec(2010)5. In *Council of Europe*, June 2022, s. 37. Dostupné na internete: <<https://rm.coe.int/thematic-report-on-legal-gender-recognition-in-europe-2022/1680a729b3>> [cit.2022-11-11].

¹¹² Rozhodnutie ESLP vo veci *Rana proti Maďarsku* z 16. júla 2020, č. 40888/17, § 38-42.

opätovne je nutné zdôrazniť, že aj v tejto oblasti ešte prebieha pomerne živá diskusia, keďže väčšina členských štátov Rady Európy poskytuje prístup k prepisu rodu len svojim štátnym príslušníkom.¹¹³

3. KRITICKÉ REFLEXIE SMERUJÚCE VOČI PRINCÍPU SEBAURČENIA

Napriek tomu, že veľká časť odborníkov a ľudskoprávných inštitúcií sa zhoduje, že model prepisu rodu založený na princípe seaurčenia je optimálny a najlepšie chrániaci základné ľudské práva,¹¹⁴ môžeme vidieť viaceré kritické ohlasy, ktoré sa vzťahujú aj na tento model prístupu k trans ľuďom. Z nášho pohľadu sa javí vhodné vybrané kritické úvahy rozdeliť do dvoch skupín, a to tie, ktoré sa vyskytujú pred zavedením princípu seaurčenia ako modelu prístupu k trans ľuďom počas tranzície; a tie, ktoré zaznievajú aj po samotnej implementácii tohto modelu do praxe. Samozrejme, uvedené delenie by malo slúžiť len na rozlíšenie dvoch typov kritik a slúži len na účely tohto textu. Súčasne aj výber kritických úvah je demonštratívny, nepochybne je ich možné nájsť viac. Z nášho pohľadu však ide o tie najzásadnejšie a najrelevantnejšie, a preto ich v krátkosti spomíname:

Kritické reflexie smerujúce voči princípu seaurčenia pred jeho zavedením do praxe

1. **Právne nástroje nie sú najvhodnejšie podnety na zmenu spoločenského vnímania určitej problematiky.** Je otáznou, či by sa zmena určitého spoločenského problému mala „vynuocovať“ právnymi prostriedkami, a to predovšetkým pri tých témach, ktoré sú kontroverzné a majúce „rozbušný“ potenciál. Spoločnosť by mala v prvom rade sama „dozrieť“ v určitej problematike k nejakému riešeniu a následne by malo právo reflektovať predmetný posun v spoločenskom vnímaní. Rozbušnosť pri princípe seaurčenia ako modelu prístupu k trans osobám možno badať v tých oblastiach života a spoločnosti, ktoré sa tradične delia na ženské a mužské. Ide najmä o problematiku verejných toaliet,¹¹⁵ športu¹¹⁶ či väzníc.¹¹⁷ Keďže ešte nedošlo k rozriešeniu týchto dilém na úrovni spoločenského diskurzu, tak by nemalo dôjsť k takému právnemu riešeniu, ktoré preferuje len jednu stranu v tejto polemike.

¹¹³ Steering Committee on Anti-Discrimination, Diversity and Inclusion (CDADI). Thematic Report on Legal Gender Recognition in Europe. First Thematic Implementation Review Report on Recommendation CM/Rec(2010)5. In *Council of Europe*, June 2022, s. 36. Dostupné na internete: <<https://rm.coe.int/thematic-report-on-legal-gender-recognition-in-europe-2022/1680a729b3>> [cit.2022-11-11].

¹¹⁴ Porovnaj s napríklad DUNNE, Peter. Ten Years of Gender Recognition in the United Kingdom: Still a “Model for Reform”? In *Public Law*, Iss. 4, 2015, s. 539.

¹¹⁵ Problematika ohľadom trans ľudí na verejných záchodoch bola riešená vo veľkej miere v poslednej dekáde, porovnaj napríklad: GERSHENSON, Olga – PENNER, Barbara. *Ladies and gents: Public toilets and gender*. Philadelphia: Temple University Press, 2010, 262 s.; PENNER, Barbara. Researching female public toilets: Gendered spaces, disciplinary limits. In *Journal of International Women's Studies*, Vol. 6, No. 2, 2005, s. 81-98; GREED, Clara. *Inclusive urban design: Public toilets*. Milton park: Taylor & Francis, 2003, 384 s.; či NIRTA, Caterina. Trans subjectivity and the spatial monolingualism of public toilets. In *Law and Critique*, Vol. 25, No. 3, 2015, s. 271-288.

¹¹⁶ JONES, A. Benthamy a kol. Sport and Transgender People: A Systematic Review of the Literature Relating to Sport Participation and Competitive Sport Policies. In *Sports Medicine*, Vol. 47, No. 4, 2017, s. 701-716; JONES, A. Benthamy a kol. Authors' Reply to Richardson and Chen: Comment on “Sport and Transgender People: A Systematic Review of the Literature Relating to Sport Participation and Competitive Sport Policies”. In *Sports Medicine*, Vol. 50, No. 10, 2020, s. 1861-1862; či KAMASZ, Ewelina. Transgender people and sports. In *Journal of Education, Health and Sport*, Vol. 8, No. 11, 2018, s. 572-582.

¹¹⁷ MAYCOCK, Matthew. ‘She Was Just Like A Lassie’: Analysing The Views of Cis-Women In Custody About Their Experiences of Living With Transgender Women In The Scottish Prison Estate. In *The British Journal of Criminology*, Vol. 62, Issue 4, 2022, s. 1000-1018; JENNESS, Valerie – SEXTON, Lori – SUMNER, Jennifer. Sexual victimization against transgender women in prison: Consent and coercion in context. In *Criminology*, Vol. 57, Issue 4, 2019, s. 603-631; či HOCHDORN, Alexander a kol. Narratives of Transgender People Detained in Prison: The Role Played by the Utterances “Not” (as a Feeling of Hetero- and Auto-rejection) and “Exist” (as a Feeling of Hetero- and Auto-acceptance) for the Construction of a Discursive Self. A Suggestion of Goals and Strategies for Psychological Counseling. In *Frontiers in Psychology*, zverejnené dňa 17. januára 2018. Dostupné na internete: <<https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2017.02367/full>> [cit.2022-11-11].

2. Problematickosť uchopenia princípu seaurčenia z medzinárodnoprávného hľadiska, keďže ide o **proces, ktorý je vo vývoji v medzinárodnom a európskom rámci**. Predovšetkým neexistuje žiadna medzinárodná zmluva, ktorá by sa explicitne a výlučne venovala trans ľuďom (a považmo aj predmetnému princípu). Síce v ostatnom období neustále pribúdajú významní odborníci a inštitúcie, ktoré odporúčajú rešpektovať každého vo svojom práve na sebaidentifikovanie vlastného rodu/právneho pohlavia, no dodnes ide predovšetkým normy soft law. Zároveň, ako sme si vyššie uviedli, aj rozhodovacia činnosť ESĽP (momentálne) naďalej umožňuje, aby jednotlivé členské štáty Rady Európy kládli na proces tranzície trans ľudí povinné požiadavky, ktoré nie sú zlučiteľné s princípom seaurčenia. V tomto smere je niekedy vôbec (politicky) náročné zahrnúť „rod/rodovú identitu“ do enumerácií explicitných diskriminačných dôvodov, uvedených v jednotlivých medzinárodnoprávných a národných dokumentoch, nie to sa otvorene prihlásiť k princípu seaurčenia¹¹⁸ (nie zakaždým je v rámci výpočtu diskriminačných dôvodov uvedený(á) rod/rodová identita; častokrát je uvedené obsiahnuté až vo výklade pojmu „iné postavenie“ z pohľadu zákazu diskriminácie v rôznorodej judikatúre rozličných súdnych autorít).¹¹⁹
3. **Problematickosť nastavenia podmienok tranzície u maloletých.** V súčasnosti existuje (z nášho pohľadu) pomerne presvedčivá argumentácia pre zavedenie princípu seaurčenia ako modelu prístupu k trans ľuďom počas tranzície.¹²⁰ Avšak uvedené sa vzťahuje na plnoleté osoby. Z hľadiska medicínskej etiky vyvstávajú viaceré špecifické problémy pri maloletých (napríklad pri uplatňovaní inštitútu informovaného súhlasu s jednotlivými štádiami tranzície). V posledných rokoch narastá počet detí a mladistvých, ktorí sa označujú ako trans osoby.¹²¹ Súhlasíme s Ľubomírom Batkom, že „*terapeutická starostlivosť o trans mladistvých ešte stále patrí k vyvíjajúcemu sa odvetviu, v ktorom existuje mnoho normatívnych pohľadov.*“¹²² Mnoho etických (a i právnych) dilem vzniká pri princípe autonómie pacienta. Rozhodnutia o terapii by ideálne mali byť prijaté v rámci nasledovného trojuholníka: adolescent, jeho rodina a lekár. Medicínsky profesionál môže mať dilemu, ako rešpektovať autonómiu, ak má pochybnosti o schopnosti adolescenta pochopiť dlhodobé následky terapie. „*V prípade rodovej dysfórie pri mladistvých tiež môže ľahko vzniknúť etický*

¹¹⁸ V tejto súvislosti je možné spomenúť, aké komplikácie vyvolala v podmienkach Slovenskej republiky ratifikácia tzv. Istanbulskeho dohovoru (dostupný na internete: <https://www.gender.gov.sk/wp-content/uploads/2012/06/Dohovor_RE_k_nasilniu_pachanom_na_zenach1.pdf> [cit.2022-11-11].), pričom práve „rodová agenda“ je namietaná zo strany politických (ale i spoločenských) odporcov predmetného dohovoru, predovšetkým kvôli terminologickému oddeľovaniu pohlavia a rodu, resp. „jedným z hlavných nedostatkov textu (dohovoru, pozn. autora) je definícia pojmu gender, v preklade rod.“ Návrh skupiny poslancov NR SR č. 1409 na prijatie uznesenia, č. CRD-709/2019, marec 2019, s. 3. Dostupné na internete: <<https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=464791>> [cit.2022-11-11]; prípadne porovnaj aj s Premiér: NR SR môže definitívne odmietnuť ratifikáciu Istanbulskeho dohovoru. In Úrad vlády Slovenskej republiky, zverejnené dňa 12. februára 2020. Dostupné na internete: <<https://www.vlada.gov.sk/premier-nr-sr-moze-definitivne-odmietnut-ratifikaciju-istanbulskeho-dohovoru/>> [cit.2022-11-11]. Pre korektnosť informácií nám nedá nespomenúť v tejto súvislosti aj protál Rodovej rovnosti, kde veríme, že sú kvalitne a vhodne spracované mýty a fakty o Istanbulskom dohovore – porovnaj s Mýty a fakty o Istanbulskom dohovore. In *Rodová rovnosť*. Dostupné na internete: <<https://www.gender.gov.sk/dokumenty/rada-euro-py/myty-a-fakty-o-istanbulskom-dohovore/>> [cit.2022-11-11].

¹¹⁹ SABJAN, Nikolas – CENKNER, Michal. *Výklad pojmu „iné postavenie“ z pohľadu zákazu diskriminácie v judikatúre súdov*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2018, s. 7-16.

¹²⁰ Viď 1. kapitolu tohto textu.

¹²¹ Porovnaj s BARTOŠEK, Pavel. Rostoucí trend v Česku. Stovky dětí zvažují změnu pohlaví, nejmladším je šest let. In *Lidovky.cz*, zverejnené dňa 26. november 2017. Dostupné na internete: <https://www.lidovky.cz/domov/rostouci-trend-v-cesku-stovky-deti-zvazuji-zmenu-pohlavi-nejmladsim-je-sest-let.A171117_214851_ln_domov_ele> [cit.2022-11-11]; percentuálny nárast adolescentov dokumentuje aj VIEPJES, M. Chantal et al. The Amsterdam Cohort of Gender Dysphoria Study (1972-2015). Trends in Prevalence, Treatment, and Regrets. In *The Journal of Sexual Medicine*, Vol. 15, No. 4, 2018, s. 586.

¹²² BATKA, Ľubomír. Rodová dysfória pri adolescentoch. Etické otázky spojené s informovaným súhlasom. In *Ostium*, roč. 17, č. 4, 2021. Dostupné na internete: <https://ostium.sk/language/sk/rodova-dysforia-pri-adolescentoch-eticke-otazky-spojene-s-informovanim-suhlasom/#_ftn20> [cit.2022-11-11].

konflikt medzi želaním adolescenta podstúpiť terapiu s cieľom tranzície (princíp autonómie) a odmieta-
vým stanoviskom k udeleniu informovaného súhlasu na strane zákonných zástupcov (napr. z princípu
neškodiť). Konflikt môže nastať aj medzi rôznymi postojmi samotných zákonných zástupcov. Dilemy sa
otvárajú i pri otázke, v ktorých situáciách by mohol lekár navrhnúť súdu, aby v záujme nespôsobilej osoby
dal informovaný súhlas, ktorý by svojím rozhodnutím nahradil informovaný súhlas zákonného zá-
stupcu.¹²³ Na základe vyššie uvedeného sa nemožno čudovať, že právna úprava tranzície malole-
tých je naprieč krajinami Rady Európy rôznorodá. Aj krajiny, ktoré pristúpili k princípu sebaur-
čenia ako nosnom kameni tranzície trans ľudí, odlišne pristupujú v tejto otázke k maloletým.
Niektoré problematiku vekových požiadaviek vôbec neupravujú (napr. Malta a Luxembursko;
súdne konania pre osoby mladšie ako 16 rokov v prípade Malty a pre osoby mladšie ako 5 rokov
v prípade Luxemburska sa riadia osobitnými procesnými opatreniami); iné krajiny zase zavádzajú
určité vekové reštrikcie (tranzícia v Írsku či Portugalsku je možná od 16. veku života, a to aj po
splnení ďalších požiadaviek).¹²⁴ Napokon vybrané krajiny vôbec neumožňujú tranzíciu malole-
tých, a to napriek tomu, že majú svoje právne úpravy ohľadom tranzície dospelých osôb nastá-
vené (prevažne) na princípe sebaurčenia (porovnaj právnu úpravu Dánska).¹²⁵ Zároveň vybrané
krajiny, ktoré nemajú zavedený princíp sebaurčenia ako model prístupu k trans osobám pri tran-
zícii, zase ponúkajú možnosť zmeny právneho pohlavia aj maloletým (samozrejme, po splnení
ďalších stanovených podmienok; ide o situáciu v krajinách ako Nemecko, Rakúsko či Estón-
sko).¹²⁶ Súhrnom je možné uviesť, že ide o náročnú problematiku, ktorá nemá momentálne jed-
notné riešenie a je vo vývoji.

4. **Odpor zo strany trans-vylučujúceho prúdu feminizmu.** Mnohé známe predstaviteľky femi-
nistického myslenia kriticky vnímajú model princípu sebaurčenia. Globálne, keď dochádza k dis-
kusiám o potenciálnej zmene právnej úpravy ohľadom tranzície na báze princípu sebaurčenia,
častý „protihlas“ zaznieva práve z radov určitých trans-exkluzívnych prúdov feminizmu.¹²⁷ Tento
rozkol medzi vybranými feministickými prúdmi a trans komunitou je historicky už pomerne
dlhý,¹²⁸ keď ešte v roku 1979 napríklad Janice Raymondová uviedla nasledovné: „*všetci transsexu-
áli znásilňujú ženské telá tým, že redukovujú skutočnú ženskú podobu na artefakt a privlastňujú si toto
telo pre seba (...) [kolonizujú] feministickú identifikáciu, kultúru, politiku a sexualitu (...) To, že
(MTF)¹²⁹ transsexuáli stratili svoje fyzické "údy", neznamená, že stratili schopnosť preniknúť do žien -
do ženskej mysle, do ženskej sexuality. Transsexuáli sa len odstrihli od najzjavnejších prostriedkov*

¹²³ Tamže.

¹²⁴ Steering Committee on Anti-Discrimination, Diversity and Inclusion (CDADI). Thematic Report on Legal Gender Recognition in Europe. First Thematic Implementation Review Report on Recommendation CM/Rec(2010)5. In *Council of Europe*, June 2022, s. 24-28. Dostupné na internete: <<https://rm.coe.int/thematic-report-on-legal-gender-recognition-in-europe-2022/1680a729b3>> [cit.2022-11-11].

¹²⁵ Trans Rights Index. Europe & Central Asia 2021. In *TGEU.org*. Dostupné na internete: <<https://tgeu.org/wp-content/uploads/2021/05/tgeu-trans-rights-map-2021-index-en.pdf>> [cit.2022-11-11].

¹²⁶ Trans Rights Index. Europe & Central Asia 2021. In *TGEU.org*. Dostupné na internete: <<https://tgeu.org/wp-content/uploads/2021/05/tgeu-trans-rights-map-2021-index-en.pdf>> [cit.2022-11-11].

¹²⁷ Porovnaj napríklad s FAIRBAIRN, Catherine a kol. Gender recognition and the rights of transgender people. Briefing paper. Number 08969, zverejnené dňa 22. júla 2020, s. 40-45. Dostupné na internete: <<https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-8969/CBP-8969.pdf>> [cit.2022-11-11].

¹²⁸ Už v roku 1973 namierila silnú kritiku na trans ľudí Robin Morganová, keď uviedla: „Nebudem muža nazývať "ona"; tridsaťdva rokov utrpenia v tejto androcentrickej spoločnosti a prežívania mi vynieslo titul "žena"; jedna prechádzka po ulici s mužským transvestitom, päť minút jeho obťažovania (ktoré sa mu môže páčiť), a potom sa opováži, opováži si myslieť, že chápe našu bolesť? Nie, v mene našich matiek a v mene našom ho nesmieme nazvať sestrou. A opäť (...) Pokiaľ ide o Muža, nesmieme byť oddelené ako prsty, ale zjednotené ako jedna päť (...) Obviňujem ho ako oportunistu, infiltrátora a ničiteľa - s mentalitou násilníka. A vy viete, kto to je. Môžete ho pustiť do svojich dielní - alebo sa s ním môžete vysporiadať.“ Morgan, Robin. 1973, cit. podľa POMERLEAU, A. Clarke. *Califa women: Feminist education against sexism, classism, and racism*. Austin TX: The University of Texas Press, 2013.

¹²⁹ Ide o skratku pre trans ženy, teda Male to Female – poznámka autora.

vnikania do žien, aby sa zdali neinvazívni.¹³⁰ Od 70. a 80. rokov minulého storočia sa (našťastie) mnoho zmenilo, ale dané napätie medzi trans komunitou a vybranými prúdmi feministického hnutia naďalej pretrváva. Dnešné trans-skeptické feministické prúdy najčastejšie vznášajú námietky a prezentujú obavy, ktoré súvisia práve s myšlienkou trans identity a princípu sebaurčenia (sebadeklarácie). Ak proces zmeny právneho pohlavia nebude regulovaný a ponechá sa na „obyčajné“ písomné vyhlásenie dotyčného, má takáto právna úprava potenciál privlastniť si priestor vyhradený ženám, ohrozí ich sociálno-politické postavenie a súčasne ohrozí (ak nie rovno deformuje), resp. negatívne modifikuje súbor základných práv a slobôd, ktoré si ženy v posledných storočiach tvrdo vybojovali.¹³¹ Uvedené symbolicky znázorňuje aj tvrdenie Sheily Jeffreysovej, keď uviedla „*Keď sa muži vydávajú za ženy (...) a parazitujú na telách utláčaných, potom hovoria v mene utláčaných (...) Stávajú sa uznávanými ako utláčani. Na oslobodenie žien nezostáva žiaden priestor.*“¹³² Samozrejme, iné predstaviteľky feministického hnutia vnímajú princíp sebaurčenia ako prirodzený vývoj, ba až triumf, feministického myslenia.¹³³ Arlene Lev vo svojej publikácii *Transgender Emergence* uvádza, že „*transrodová komunita v mnohých ohľadoch pokračuje v teoretickej analýze, ktorá sa začala v rámci feministického hnutia.*“¹³⁴ Z perspektívy trans-inkluzívnych prúdov feministického myslenia otázky, ktoré feminizmus vniesol do verejnej diskusie o význame "mužskosti" a "ženskosti" a o obmedzeniach pri vytváraní spoločenského kastového systému založeného na biologických telách, sú presne tie isté otázky, ktoré sa znovu objavujú v rámci transrodového hnutia. Z tohto dôvodu by mali byť zástankyne a zástancovia feminizmu „na jednej lodi“ s trans komunitou.¹³⁵ Avšak, ako nám ukazujú posledné roky, nie zakaždým to je tak.¹³⁶ Na záver

¹³⁰ RAYMOND, Janice. *The transsexual empire: The making of the she-male*. Boston: Bacon Press, 1979, s. 104.

¹³¹ NIRTA, Caterina. A Critique of the Model of Gender Recognition and the Limits of Self-Declaration for Non-Binary Trans Individuals. In *Law and Critique*, Vol. 32, No. 2, 2021, s. 224.

¹³² GANDER, Kashmira. Academic Says Trans Women Are Parasites for 'Occupying the Bodies of the Oppressed'. In *Newsweek*, zverejnené dňa 15. marca 2018. Dostupné na internete: <<https://www.newsweek.com/trans-women-are-parasites-occupying-bodies-oppressed-says-academic-846563>> [cit.2022-11-11], cit. podľa NIRTA, Caterina. A Critique of the Model of Gender Recognition and the Limits of Self-Declaration for Non-Binary Trans Individuals. In *Law and Critique*, Vol. 32, No. 2, 2021, s. 224.

¹³³ Ako triumf ho vníma napríklad Jamison Green, porovnaj GREEN, Jamison. The art and nature of gender. In: HAYNES, Felicity – McKENNA, Tarquam (eds.). *Unseen genders: Beyond the binaries*. New York: Peter Lang, 2001, s. 59.

¹³⁴ LEV, I. Arlene. *Transgender Emergence: Therapeutic Guidelines for Working with Gender-Variant People and Their Families*. New York; London: The Haworth Press, 2004, s. 130.

¹³⁵ Zaujímavým príkladom je práve súčasná situácia v Španielsku, kde prednedávnom prešiel vládou návrh zákona, ktorý by mal zaviesť do španielskeho právneho poriadku princíp sebaurčenia ako model prístupu pri trans ľuďoch pri ich tranzíciách. Avšak uvedené vyvolalo značný odpor vybraných feministických organizácií, avšak politické reprezentantky, ktoré pretláčali uvedený návrh zákona, argumentovali práve aj feministickými zdôvodneniami, ktoré sa vzťahujú aj na trans komunitu. V tomto môžeme vidieť, ako kontroverzná je daná problematika a v zásade obe strany v tomto prípade používajú „feministický argument“, ale každá z nich z opačnej pozície. Pre viac pozri TVEVAD POLO, Astrid. The Debate Surrounding Spain's New Trans Law. Introducing gender self-determination in Spain. In *The Cambridge Global Affair*, zverejnené dňa 21. apríl 2021. Dostupné na internete: <<https://www.thecambridgeglobalaffair.co.uk/collaborators/the-debate-around-spains-new-trans-law>> [cit.2022-11-11]; prípadne aj ÁLVAREZ, Pilar. Spain takes 'giant step' towards gender self-identification. In *El Pais*, zverejnené dňa 30. júna 2021. Dostupné na internete: <<https://english.elpais.com/news/2021-06-30/spain-takes-giant-step-towards-gender-self-identification.html>> [cit.2022-11-11].

¹³⁶ Ako príklad rozporu medzi vybranými predstaviteľkami feministického myslenia a trans komunitou je recentná kritika známej spisovateľky J. K. Rowlingovej smerujúca voči „novému trans aktivizmu“, pričom známa autorka ságy Harry Potter kritizuje viacero aspektov tohto trendu (predovšetkým potencialitu podrytia právnej definície pohlavia a jej výmeny za rod (gender), ako aj znepokojením, a) koľko mladých žien chce podstúpiť tranzíciu a tiež b) zväčšujúcou sa skupinou tých, ktoré chcú prejsť detranzíciou (vrátiť sa k svojmu pôvodnému pohlaviu), pretože svoju voľbu oľutovali). Pozri viac v ROWLING, K. Joanne. J.K. Rowling Writes about Her Reasons for Speaking out on Sex and Gender Issues. Zverejnené dňa 10. júna 2020. Dostupné na internete: <<https://www.jkrowling.com/opinions/jk-rowling-writes-about-her-reasons-for-speaking-out-on-sex-and-gender-issues/>> [cit.2022-11-11]. Samozrejme, vybrané skupiny trans komunity na uvedené zareagovali značne kriticky, ba dokonca začali J. K. Rowlingovú

je nutné uviesť, že cieľom tohto textu nie je dôsledne analyzovať rôzne feministické prístupy k modelu sebaurčenia a politikám súvisiacich s trans komunitou, no je nutné poznamenať, že tento vzťah bol, je a zrejme aj bude napätý, ak nie priam miestami nepriateľský.¹³⁷

5. **Absencia vplyvu a povinnej ingerencie zo strany náležitých medicínskych povolání pri procese prepisu rodu.** Zásadnou správou v poslednom období ohľadom trans ľudí bola skutočnosť, že Svetová zdravotnícka organizácia (ďalej len ako „WHO“) v máji roku 2019 vo svojej 11. revízii Medzinárodnej klasifikácie chorôb (ďalej len ako „MKCH“) preklasifikovala pôvodnú „chorobu“ trans ľudí z transsexualizmu (diagnóza F64.0 podľa v minulosti účinnej MKCH-10) na rodový nesúlad (*gender incongruence*), pričom ten je definovaný ako „výrazný a trvalý nesúlad medzi prežívaným rodom jedinca a jemu priradeným pohlavím, ktorý často vedie k túžbe po tranzícii, aby jedinec mohol žiť a byť prijatý ako osoba prežívaného rodu.“¹³⁸ Tým sa dostávame do situácie, že osobám, ktoré chcú podstúpiť tranzíciu, už nebude nutné diagnostikovať duševnú poruchu (keďže transsexualizmus v zmysle MKCH-10 spadá do časti „Duševné poruchy a poruchy správania“), ale od 01. januára 2022 by im mal byť diagnostikovaný „rodový nesúlad“, ktorý spadá podľa MKCH-11 do časti „Stavy súvisiace so sexuálnym zdravím“ (č. HA60, HA61, HA6Z).¹³⁹ A tak ako v prípade homosexuality ešte v roku 1992, tak aj vo veci trans ľudí došlo k tomu posunu, že sa dané osoby prestali vnímať ako jednotlivci s duševnými poruchami. Uvedená skutočnosť symbolizuje zásadný posun v chápaní trans ľudí z medicínskeho aj ľudskoprávneho pohľadu. Avšak je možno badať jeden zásadný rozdiel medzi lesbami, gejmami a bisexuálmi na jednej strane a trans osobami na strane druhej. Pri trans ľuďoch často dochádza k cieľovým fyzickým zmenám, ktoré majú za cieľ priblížiť trans osobu čo možno najviac k jej preferovanému rodu. Tieto zmeny by však mali byť pod dohľadom medicínskych profesionálov, ktorí zabezpečia, aby nedošlo k ohrozeniu života a zdravia jedinca, ktorý pociťuje rodový nesúlad. Avšak princíp sebaurčenia odmieta povinnú ingerenciu zo strany príslušných medicínskych povolání, keďže uvedené je chápané ako patologizujúci jav.¹⁴⁰ Zástancovia princípu sebaurčenia hlásajú, že príslušná zdravotná starostlivosť by mala vychádzať zo zdravotných potrieb jednotlivca, nie z administratívnej požiadavky alebo jeho právneho postavenia. Preto by povinné medicínske požiadavky nemali byť súčasťou procesu tranzície. Avšak prežívanie rodového nesúladu spôsobuje diskomfort trans osoby a je vhodné uviesť, že mnohí (vrátane samotných trans ľudí) chápajú svoju pozíciu pred tranzíciou aj ako medicínsko-

označovať ako TERFku (Trans-Exclusionary Radical Feminist – preložiť to môžeme ako: radikálna feministka vylučujúca trans ľudí). Uvedený rozkol dodnes neustáva a naďalej prebieha, napr. aj v súvislosti so zmenou právnej úpravy ohľadom tranzície v Škótsku, porovnaj so SHARF, Zack. J.K. Rowling Criticizes Reform Bill That Makes It Easier for Trans People to Legally Change Gender. In *Variety*, zverejnené dňa 8. marca 2022. Dostupné na internete: <<https://variety.com/2022/film/news/jk-rowling-opposes-reform-bill-trans-people-gender-1235198750/>>

[cit.2022-11-11]. prípadne aj tu GARDNER, Abby. A Complete Breakdown of the J.K. Rowling Transgender-Comments Controversy. In *Glamour*, zverejnené dňa 14. októbra 2022. Dostupné na internete: <<https://www.glamour.com/story/a-complete-breakdown-of-the-jk-rowling-transgender-comments-controversy>> [cit.2022-11-11].

¹³⁷ K ďalším kritickým úvahám vybraných prúdov feministického hnutia pozri viac v JEFFREYS, Sheila. They Know It When They See It: The UK Gender Recognition Act 2004. In *BJPIR*, vol. 10, 2008, s. 328-345; ale aj HAUSMAN, L. Bernice. Recent transgender theory. In *Feminist Studies*, Vol. 27m No. 2, s. 465-490.

¹³⁸ World Health Organization. *International Classification of Diseases 11th Revision. ICD-11 for Mortality and Morbidity Statistics*. Verzia 05/2021. Dostupné na internete: <<https://icd.who.int/browse11/l-m/en>> [cit.2022-11-11], cit. podľa PATARÁK, Michal. Rodový nesúlad. In *Psychiatria pre prax*, roč. 21, č. 4, 2020, s. 153.

¹³⁹ Porovnaj napríklad s Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR. Pravidlá uznávania zmeny pohlavia. In *slovensko.sk*, zverejnené dňa 19. 11. 2020, naposledy aktualizované dňa 18.02.2021. Dostupné na internete: <https://www.slovensko.sk/sk/zivotne-situacie/zivotna-situacia/_pravidla-uznavania-zmeny-pohla/> [cit.2022-11-11].

¹⁴⁰ KÖHLER, Richard – EHRT, Julia. Legal Gender Recognition in Europe. Toolkit. In *Transgender Europe*, November 2016, s. 23-25. Dostupné na internete: <<https://tgeu.org/wp-content/uploads/2017/02/Toolkit16LR.pdf>> [cit.2022-11-11]; či CANNOOT, Pieter. The pathologisation of trans* persons in the ECtHR's case law on legal gender recognition. In *Netherlands Quarterly of Human Rights*, Vol. 37, No. 1, 2019, s. 14-18.

psychologický „problém“, ktorý si žiada adekvátnu zdravotnú starostlivosť. Súčasne platí, že „starostlivosť o transrodových ľudí je multidisciplinárny priestor (psychodiagnostika, endokrinológia a chirurgia) a klinické dilemy spojené so starostlivosťou o transrodových mladistvých majú etický a právny rozmer.“¹⁴¹ Na pozadí takto vykreslenej problematiky sa následne otvára otázka, či jednotlivец by mal mať možnosť prepísať svoj rod „len“ na základe svojho písomného vyhlásenia pred príslušnou štátnou autoritou a či by nemala byť v tomto procese aspoň v istej miere zabezpečená ingerencia zo strany príslušných medicínskych povolání. Slovo ingerencia používame úmyselne, keďže pod to sa môže skryť celá škála opatrení/požiadaviek. Od povinnej diagnózy duševnej poruchy/stavu súvisiaceho so sexuálnym zdravím od psychológa, všeobecného lekára, špecialistu na rodovú tematiku alebo iného zdravotníckeho pracovníka, ktorý musí potvrdiť diagnózu rodovej dysfórie, poruchy rodovej identity alebo transsexualizmu; až po povinné stretnutie s príslušným odborníkom, ktorý má v zásade len „sprevádzať“ trans osobu tranzíciou a poskytovať odborné poradenstvo, aby samotná tranzícia prebehla čo možno najviac podľa predstáv danej trans osoby. V tomto smere sa argumentuje, že nie je vhodné, aby sa medicínska stránka tranzície potláčala do úzadia a zase akcentovala tá (ľudsko)právna, čo model prepisu rodu na základe princípu sebaurčenia podľa mnohých činí. Uvedený pohľad potvrdzuje aj komparatívny argument, keď momentálne väčšina krajín Rady Európy naďalej kladie na proces tranzície vybrané typy medicínskych požiadaviek.¹⁴²

6. Prepis rodu na základe princípu sebaurčenia je **recentný trend, o ktorom však vieme momentálne ešte málo**. Viacero členov odbornej verejnosti (aj zo spomínaného feministického hnutia) upozorňuje na skutočnosť, že model prepisu rodu budovaného na princípe sebaurčenia je v istom zmysle „novinka“, predsa len ubehla iba dekáda od prvého prijatia takéhoto modelu v Argentíne v roku 2012, a momentálne ešte nedisponujeme dostatočnými dátami o tom, či ide o užitočný krok v prospech trans komunity a i širšej verejnosti. Mnohí vládni predstavitelia z tohto dôvodu volia opatrnejší prístup k zavedeniu modelu prepisu rodu na báze princípu sebaurčenia a volajú po trpezlivom postupe (predovšetkým aj v súvislosti s maloletými).¹⁴³

Kritické reflexie smerujúce voči princípu sebaurčenia po jeho zavedení do praxe

1. Prílišné upínanie sa na zavedenie princípu sebaurčenia ako modelu prístupu k trans ľuďom počas ich prepisu rodu, pričom **ide len o čiastkový krok v boji s transfóbiou**, ktorá nekončí ani po jeho zavedení, práve naopak, môže sa zintenzívniť. Súčasne je nutné pamätať, že transfóbia má viaceré podoby, a to inštitucionálnu, spoločenskú či individuálnu, pričom je naďalej rozšírená aj vo vyspelých krajinách a šírená aj pomocou zákonov či nariadení.¹⁴⁴ Boj s transfóbiou je nutné uskutočňovať rôznymi spôsobmi, pričom v tomto smere sa miestami javia lepšie iné (aj právne)

¹⁴¹ BATKA, Lubomír. Rodová dysfória pri adolescentoch. Etické otázky spojené s informovaným súhlasom. In *Ostium*, roč. 17, č. 4, 2021. Dostupné na internete: <https://ostium.sk/language/sk/rodova-dysforia-pri-adolescentoch-eticke-otazky-spojene-s-informovanim-suhlasom/#_ftn20> [cit.2022-11-11].

¹⁴² Podľa niektorých prieskumov v roku 2021 len 10 krajín Rady Európy nevyžadovalo povinnú diagnózu či psychologické vyšetrenie pri prepise rodu. Ostatné krajiny (v súhrne 36) v nejakej miere trvali na tejto požiadavke. Porovnaj s Trans Rights Index. Europe & Central Asia 2021. In *TGEU.org*. Dostupné na internete: <<https://tgeu.org/wp-content/uploads/2021/05/tgeu-trans-rights-map-2021-index-en.pdf>> [cit.2022-11-11].

¹⁴³ Obdobne to bolo napríklad vo Veľkej Británii, pozri napríklad tu: Government Equalities Office. Government Response to the Women and Equalities Committee Report on Transgender Equality. Presented to Parliament by the Minister for Women and Equalities by Command of Her Majesty. July 2016, s. 5 a 11. Dostupné na internete: <https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/535764/Government_Response_to_the_Women_and_Equalities_Committee_Report_on_Transgender_Equality.pdf> [cit.2022-11-11].

¹⁴⁴ NEMOTO, Tooru – BÖDEKER, Birte – IWAMOTO, Mariko. Social Support, Exposure to Violence and Transphobia, and Correlates of Depression Among Male-to-Female Transgender Women With a History of Sex Work. In *American Journal of Public Health*, Vol 101, No. 10, 2011, s. 1980.

nástroje než zavedenie princípu sebaurčenia do právneho poriadku jednotlivých štátov. Od lepšieho vzdelávania o rodových a transrodových otázkach naprieč školským systémom a celou občianskou spoločnosťou (no predovšetkým poskytovateľom zdravotnej starostlivosti), cez zahrnutie inkluzívneho jazyka a vhodnejšej terminológie v našom bežnom diskurze, až po posilňovanie opatrení pri boji voči anti-trans prejavom v podobe hate speech a voči páchaniu zločinov z nenávisťi.¹⁴⁵ Osobitným nástrojom je aj osobný kontakt s trans komunitou, resp. už len samotné otvorené bavenie sa o tejto problematike bez predsudkov a záští. Existujú výskumy, ktoré poukazujú na dôležitosť vedenia dialógu tvárou v tvár osobám, ktoré by mohli mať predsudky voči trans komunite, a nie cez sociálne médiá či iné masové komunikačné kanály. Takto je možné efektívnejšie a priamočiarejšie bojovať s transfóbiou, ktorá často má svoj základ v nevedomosti o trans ľuďoch, resp. neporozumení ich spoločenskej situácie.¹⁴⁶

2. Odpor zo strany vybraných skupín v spoločnosti, že **tranzícia prebieha „len“ na základe (písomného) vyhlásenia**. A nejde len o vybrané trans-exkluzívne prúdy feministického myslenia, ale často ide aj o cirkvi a náboženské spoločnosti, konzervatívne politické strany a hnutia, ako aj ďalšie skupiny. Motivácie sú rôznorodé, avšak spája tieto skupiny odpor, aby trans osoby mohli prepísať svoj rod „príliš jednoducho“, nakoľko to vnáša prvok nestability do nášho spoločného spoluzitia. Zároveň jednoduchý proces síce môže viesť k zlepšeniu situácie trans komunity, ale je akceptovateľné, ak spoločnosť bude klásť nejaké formy brzd na proces tranzície, aby skutočne „preverili“ vôľu všetkých, či naozaj chcú daný krok uskutočniť. Aby nedochádzalo k zásadným fyzickým zmenám na osobe, ktorá neskôr zistí, že chce prejsť detranzíciou. Podľa niektorých sa najmä v ostatnom období zvýšil počet mladých žien a dievčat, ktoré chcú podstúpiť tranzíciu, voľbu oľutovali, no medzitým si nezvratiteľne pozmenili svoje telá a znemožnili si možnosť mať v budúcnosti deti.¹⁴⁷ Zároveň v politických debatách pri tejto téme sa neustále otvára problematika spoločných priestorov. V tomto „výstižná“ je replika Davida Daviesa, britského politika a poslanca, ktorý pri tejto téme uviedol nasledovne: *„Ludia, ktorí sa navonok javia ako muži a majú mužské telo, by v prípade, že by právne zmenili svoje pohlavie (na základe princípu sebaurčenia – pozn. autora), zrazu získali prístup na ženské toalety, nemocničné oddelenia, šatne, do útulkov a väzníc. Mali by právo vykonávať úlohy, ktoré by ľudia bežne očakávali, že bude vykonávať osoba rovnakého pohlavia ako tí, ktorým je služba ponúkaná, ako napríklad zdravotné sestry alebo opatrovatelky vykonávajúce intímne procedúry, väzenské alebo policajné príslušníčky vykonávajúce osobné prehliadky alebo personál pracujúci v útočiskách pre obe domáceho násillia. (...) Ženy, ktoré chcú bezpečný priestor pre osoby rovnakého pohlavia, nie sú transfóbne a nepáchajú zločiny z nenávisťi. Jednoducho len vyjadrujú obavy o svoju bezpečnosť, ktoré, ako muž, musím povedať, že sú založené na oprávnenom strachu príliš mnohých ľudí.“*¹⁴⁸ Na základe uvedeného je podľa kritikov princípu sebaurčenia

¹⁴⁵ Porovnaj s nasledovnými odporúčaniami: European Commission. Legal Gender Recognition in the EU: The Journeys of Trans People Towards Full Equality. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020, s. 205-211; resp. aj European Commission. *Union of Equality: LGBTIQ Equality Strategy 2020-2025 (COM(2020) 698). Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions*. Brusel, 2020, s. 11-12. Dostupné na internete: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0698&from=EN>> [cit.2022-11-11].

¹⁴⁶ Porovnaj s CHIPMAN, Ian. Fighting Transphobia in 10 Minutes. In *Stanford Business*, zverejnené dňa 7. apríla 2016. Dostupné na internete: <<https://www.gsb.stanford.edu/insights/fighting-transphobia-10-minutes>> [cit.2022-11-11].

¹⁴⁷ Pozri viac v ROWLING, K. Joanne. J.K. Rowling Writes about Her Reasons for Speaking out on Sex and Gender Issues. Zverejnené dňa 10. júna 2020. Dostupné na internete: <<https://www.jkrowling.com/opinions/j-k-rowling-writes-about-her-reasons-for-speaking-out-on-sex-and-gender-issues/>> [cit.2022-11-11].

¹⁴⁸ Fairbairn Catherine a kol. Gender recognition and the rights of transgender people. Briefing paper. Number 08969, zverejnené dňa 22. júla 2020, s. 41-42. Dostupné na internete: <<https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-8969/CBP-8969.pdf>> [cit.2022-11-11].

vhodné zaviesť vybrané typy požiadaviek (menej invazívneho charakteru), ktoré preveria či daná osoba má slobodnú a vážnu vôľu podstúpiť tranzíciu.

3. S vyššie uvedeným bodom súvisí aj ďalšia kritická reflexia, a to **ľahká zneužitelnosť tohto systému**, ak sa zavedie princíp sebaurčenia ako model prístupu k trans ľuďom pri prepise rodu. V tomto smere je opäť významná feministická kritika k takémuto prístupu, keďže z ich perspektívy súčasná explózia trans aktivizmu tlačí na odstránenie takmer všetkých špecifických požiadaviek, ktorými museli kedysi v minulosti adepti na zmenu pohlavia nútení prejsť.¹⁴⁹ Muž, ktorý nezamýšľa ísť na žiaden lekársky zákrok, nechce podstúpiť hormonálnu terapiu, by si v zásade nemal problém zaobstarať prepis rodu (a to aj v relatívne krátkom čase) a stať sa tak z perspektívy zákona ženou (so všetkými prislúchajúcimi právami a slobodami, ktoré patria biologickým ženám). Uvedené mnohé feministky odmietajú a varujú pred zneužitím tohto systému. Dokonca zaznieva aj argumentácia, že uvedené je aj v prospech samotnej trans komunity. Ak by prišlo k uskutočneniu vyššie popísaného zneužitia tohto systému, uvedené by len zhoršilo verejnú mienku značnej časti verejnosti o trans komunitu (aj keď striktne povedané by nešlo o trans osobu).¹⁵⁰ Už len z tohto dôvodu by mali samotní trans ľudia chcieť, aby sa na proces tranzície kládli vybrané nutné požiadavky, ktoré efektívne odhalia takýchto „podvodníkov“ a tým sa zabráni potenciálnemu kriveniu verejnej mienky o trans komunitu.¹⁵¹
4. **Pretrvávajúce binárne videnie „právneho“ sveta.** Binárna normativita zohľadňuje len dichotomické chápanie rodovosti (teda delenie len na dve kategórie rodov – mužov a ženy), aj viaceré súčasne právne úpravy prepisu rodu, ktoré sú prevažne budované na princípe sebaurčenia, málokedy zohľadňujú napr. nebinárne osoby. Nebinárne osoby sú jednotlivci, majúci premenlivú rodovú identitu a môžu sa len čiastočne identifikovať s jedným alebo druhým binárnym pohlavím. Neidentifikujú sa plnohodnotne ani ako žena, ani ako muž. Takáto osoba sa môže identifikovať ako všetky rody naraz, niekde medzi mužom a ženou, alebo ako akýkoľvek rod, ktorý sa vymyká rodovej binárnosti. V dôsledku uvedeného môžu nebinárne osoby meniť svoj rodový prejav¹⁵² alebo interpretovať rodovú identitu osobným a jedinečným spôsobom.¹⁵³ Môžu chcieť podstúpiť určitý druh fyzickej zmeny (napr. pomocou hormónov, resp. iné čiastočné telesné premeny), ale zvyčajne sa ich fyzické pohlavie úplne nezhoduje s ich vnútorným pocitom rodu.¹⁵⁴ Avšak problematickým, a to aj v krajinách, v rámci ktorých prepis rodu funguje na báze princípu sebaurčenia,¹⁵⁵ sú „transformačné obmedzenia“ právnych úprav, ktoré umožňujú prepis rodu v zásade len na opačný rod/opačné právne pohlavie. Avšak viaceré výskumy poukazujú, že nie

¹⁴⁹ ROWLING, K. Joanne. J.K. Rowling Writes about Her Reasons for Speaking out on Sex and Gender Issues. Zverejnené dňa 10. júna 2020. Dostupné na internete: <<https://www.jkrowling.com/opinions/j-k-rowling-writes-about-her-reasons-for-speaking-out-on-sex-and-gender-issues/>> [cit.2022-11-11].

¹⁵⁰ Obdobne napríklad aj v NIRTA, Caterina. A Critique of the Model of Gender Recognition and the Limits of Self-Declaration for Non-Binary Trans Individuals. In *Law and Critique*, Vol. 32, No. 2, 2021, s. 225-226.

¹⁵¹ Už druhá je otázka, či kvôli pár jedincom je vhodné, aby sa komplikoval celý proces tranzície, a teda sa sťažil prepis rodu celej jednej komunite spoločnosti.

¹⁵² DEAN, Laura a kol. Lesbian, gay, bisexual, and transgender health: Findings and concerns. In *Journal of the Gay and Lesbian Medical Association*, Vol. 4, s. 102-151.

¹⁵³ NIRTA, Caterina. A Critique of the Model of Gender Recognition and the Limits of Self-Declaration for Non-Binary Trans Individuals. In *Law and Critique*, Vol. 32, No. 2, 2021, s. 220.

¹⁵⁴ Tamže.

¹⁵⁵ Napríklad takáto kritika zaznieva z odborných kruhov aj v Nórsku či Belgicku. Pre situáciu v Nórsku pozri viac v HARTLINE, F. Rose. (Trans)gender outlaws? A critical analysis of Norway's 2016 gender self-determination law. In *TVGEND*, Vol. 21, No. 4, s. 361-380; prípadne van der ROS, Janneke. The Norwegian State and Transgender Citizens: A Complicated Relationship. In *World Political Science*, Vol. 13, No. 1, 2017, s. 123-150; pre kritický kontext v Belgicku pozri MOTMANS, Joz – Wyverkens, Elia – DEFREYNE, Justine. *Being transgender in Belgium. Ten years later*. Brussels: Institute for the equality of women and men, 2017, s. 90 a nasl.; či MEIER, Petra – MOTMANS, Joz. Trans Laws and Constitutional Rulings in Belgium: The Ambiguous Relations between Sex and Gender. In *Politics and Governance*, Vol. 8, Issue 3, 2020, s. 242-252.

všetci trans ľudia pociťujú túžbu meniť svoj rod na ten opozičný (teda MTF a FTM¹⁵⁶), ba dokonca výskum uskutočňovaný Agentúrou Európskej únie pre základné práva (FRA Agency) z roku 2014 ukázal, že až tri tretiny respondentov v danom prieskume uviedli, že sa neidentifikujú v rámci spomenutej rodovej binarity.¹⁵⁷ V tomto smere viacerí filozofi a odborníci na rodové štúdiá poukazujú, že naďalej pretrvávame v dichotómii telo/myseľ, ktorú nám tu ešte v novoveku hlásal René Descartes a predstavitelia karteziánskeho myslenia,¹⁵⁸ a predmetný dualizmus stojí za dnešným najčastejším naratívom „narodený v zlom tele“, podľa ktorého by mala väčšina trans osôb chcieť prepísať svoj rod na opačný rod/opačné právne pohlavie. Negatívnym aspektom tohto naratívu sa ešte povenujeme v inej časti predmetného textu, na tomto mieste len spomeňme, že daný naratív podporuje „zakorenenú“ ideu v spoločnosti, že ak niekto pociťuje rodový nesúlad, tak automaticky chce v plnosti prepísať rod na ten opačný. To však, ako sme si uviedli vyššie, tak nemusí byť a spoločnosť, ktorá trvá na prevažne binárnom chápaní spoločnosti i práva, vystavuje veľkú časť trans komunity náročnej voľbe, ku ktorému právnenému pohlaviu sa „právne prihlásiť“.¹⁵⁹ Z tohto dôvodu sa javí o dosť inkluzívnejšie riešenie zavedenie rodového markéra „X“, ktorý si osvojili už viaceré krajiny a v sebe najlepšie zahŕňa (a odráža) rozmanitosť trans komunity (vrátane nebinárnych osôb), ako aj intersexuálnych osôb.¹⁶⁰

5. **Law in action and law in books**, alebo inak povedané: možný odpor zo strany príslušných orgánov aplikácie práva po zavedení právnej úpravy na báze princípu sebaurčenia (predovšetkým zo strany administratívnych orgánov). V zásade táto kritická reflexia má dve roviny: I. ak osoby reprezentujúce orgány aplikácie práva nebudú chcieť (už z akýchkoľvek dôvodov) reflektovať právne pravidla stanovené orgánmi s normotvornou pôsobnosťou, resp. budú sa snažiť čo najviac sťažovať aplikáciu právnej úpravy pri prepise rodu na báze princípu sebaurčenia (napríklad, že by matričné úrady nekonzistentne a rôznorodo interpretovali a aplikovali predmetnú právnu úpravu);¹⁶¹ II. rovina súvisí s už vyššie opísaným pretrvávajúcim binárnym chápaním spoločnosti

¹⁵⁶ Ide o skratku pre trans mužov, teda Female to Male – poznámka autora.

¹⁵⁷ European Union Agency for Fundamental Rights. *Being trans in the European Union: Comparative analysis of EU LGBT survey data*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2014, s. 104-108.

¹⁵⁸ Pre ilustráciu pozri napríklad: GROSZ, A. Elizabeth. *Volatile bodies: Toward a corporeal feminism*. Bloomington: Indiana University Press, 1994, s. 9 a nasl.; LEE, C. Meredith. *The Paradox of Authenticity: The Depoliticization of Trans Identity. Thesis*. The Ohio State University, 2012. Dostupné na internete: <https://etd.ohiolink.edu/apexprod/rws_etd/send_file/send?accession=osu1339452660&disposition=inline> [cit.2022-11-11]; či HARTLINE, F. Rose. (Trans)gender outlaws? A critical analysis of Norway's 2016 gender self-determination law. In *TVGEND*, Vol. 21, No. 4, s. 370 a nasl.

¹⁵⁹ Niektorí autori poukazujú na tú skutočnosť, že nie je náhoda, že princíp sebaurčenia/sebadeklarácie (self-determination/self-declaration) sa nazýva týmto pomenovaním a nie napríklad ako princíp sebaopoznania (self-recognition). Sebaopoznanie situuje konanie (podstatu činnosti) do subjektu, t. j. uznáva subjekt ako jediné ja, ktoré je zodpovedné za svoje vlastné uznanie. Namiesto toho sebadeklarácia zachováva tú istú dialektickú výmenu medzi subjektom a objektom; paradigmu definovanú požiadavkou zúčastniť sa hierarchického „vyjednávania“, ktoré sa môže vyriešiť len vtedy, keď sa jeden - najslabší z dvoch - prispôsobí hodnotám, ktoré mu vnucuje druhý. Inými slovami, keď sa subjekt sebadeklaruje, tento akt sa podriadi očakávaniam spojeným s jedným alebo druhým typickým rodom: túžba naplniť tento príslub sebadeklarácie nevyhnutne vyvolá tlak, aby sa osoba prispôsobila kontúram najrozpoznatelnejšej verzie nového rodu. Avšak subjekty, ktoré sa nemôžu prihlásiť k jednému alebo druhému rodu/právnenému pohlaviu, sa opäť ocitnú v zraniteľnej pozícii. K danej kritike pozri viac v NIRTA, Caterina. A Critique of the Model of Gender Recognition and the Limits of Self-Declaration for Non-Binary Trans Individuals. In *Law and Critique*, Vol. 32, No. 2, 2021, s. 218-222.

¹⁶⁰ Avšak aj uvedený rodový marker je kritizovaný, podľa niektorých je nevyhnutné, aby sme odmietli a zrušili celkovo mechanizmus rodového označovania. Uvedené je z pohľadu vybraných odborníkov jediné skutočné plne inkluzívne riešenie. Pre viac odporúčame pozrieť: ASHLEY, Florence. 'X' Why? Gender Markers and Non-binary Transgender People. In JARAMILLO, C. Isabel – CARLSON, Laura (eds.). *Trans Rights and Wrongs. A Comparative Study of Legal Reform Concerning Trans Persons*. Cham: Springer, 2021, s. 33-48.

¹⁶¹ Uvedené vlastne nie je úplne novinka ani dnes. V súčasnosti naďalej nemáme bližšiu a komplexnú právnu úpravu týkajúcu sa procesu tranzície. Zákon o mene a priezvisku (z. č. 300/1993 Z.z.) a zákon o rodnom čísle (z. č. 301/1995

a právneho myslenia. Predovšetkým ide o argument „nie je dostatočne trans“ (*not trans enough*). Osoby v pozícii orgánov aplikácie práva možno budú požadovať, aby sa človek dostatočne preukázal ich „tradičným“ vnímaním trans človeka. A teda síce bude právna úprava fungovať na báze princípu sebaurčenia, avšak ak nedôjde k deklarácii, že osoba preferuje opačný rod (ako napr. v prípade nebinárnych osôb), tak môže dôjsť k odmietavému postojú daných orgánov, keďže žiadatelia nebudú dostatočne trans osobami. Tento argument „nie je dostatočne trans“ pretrváva dodnes v podmienkach Slovenska ako zdroj úzkosti a exklúzie,¹⁶² a nie je vylúčené, že by bol aj po prijatí právnej úpravy budovanej na princípe sebaurčenia a binarity.¹⁶³

6. **Prílišné zameranie sa na právnu otázku pri fenoméne prepisu rodu a zanedbanie tej medicínskej.** Samotné zavedenie právnej úpravy na báze princípu sebaurčenia mnohí považujú za správny krok, avšak je nutné zdôrazňovať, že proces prepisu rodu pre mnohých trans ľudí je spojený aj s interakciou s medicínskymi povolaniami. A na tú je nutné tiež pamätať a rozvíjať. Síce na jednej strane z právnej stránky sa zabezpečí rýchly, transparentný a dostupný spôsob prepisu rodu, avšak opomenie sa, že k tomu by mala prislúchať aj adekvátne zdravotná starostlivosť, ak sa v konkrétnom prípade vyžaduje. Aby nedošlo v úvodných fázach prechodu na princíp sebaurčenia k situácii, že zdravotná starostlivosť bude zaostávať, ba dokonca aj odmietať byť vykonávaná v súlade s novou právnou úpravou. Uvedená situácia bola dokumentovaná aj v Dánsku, v štáte, ktorý ako prvý prijal právnu úpravu tranzície prevažne na báze princípu sebaurčenia.¹⁶⁴ Síce sa možnosť završenia právnej tranzície výrazne zjednodušila, avšak tá medicínska časť tranzície sa sťažila (kvôli horšej celkovej zdravotnej starostlivosti), čím v konečnom dôsledku môže dôjsť aj k znemožneniu celkovej úplnej tranzície trans osoby.¹⁶⁵

Z.z.) síce vyžadujú na „zmenu pohlavia“ lekárske posudky na uskutočnenie príslušných právnych úkonov (predovšetkým na matričných úradoch), avšak už žiaden iný zákon, resp. vykonávací predpis neupravuje základné náležitosti spomínaných posudkov (aspoň v čase písania tohto textu). Napriek zjavnej medzere v práve a absencii komplexnej právnej úpravy procesu tranzície v podmienkach Slovenskej republiky, samotné tranzície v našom štáte prebiehajú a ich záverečná fáza spočíva v právnom potvrdení „zmeny pohlavia“, ktoré súvisí s vydaním nových dokladov a úradných listín (zmena mena a priezviska, rodného čísla, matričných a iných identifikačných dokumentov). Všetky zmeny sú však podmienené podmienkou preukázania sa lekárskeho posudkom, že došlo k samotnej „zmene pohlavia“. Za súčasného *de lege lata* právneho stavu je kľúčovým lekárskeho posudkom a čo všetko by mal obsahovať, keďže žiadna ďalšia zákonná či podzákonná norma neupravuje špecifické náležitosti potvrdzujúceho posudku o zmene pohlavia. Avšak vyhodnocovanie, či samotný lekárskeho posudok má všetky patričné náležitosti, skúma matričný úrad, a tu dochádza často k odlišným postupom. Niektoré úrady požadujú, aby posudky obsahovali explicitnú formulu: „osoba prešla procesom zmeny pohlavia a tým sa **definitívne znemožnila** jej reprodukčná schopnosť.“ Iným úradom postačovala „len“ existencia samotného posudku s odporúčaním na završenie právnej tranzície. Takýto prípad je zdokumentovaný tu: Dúhy. Dúhový Dokument - 3. epizóda – Transrodovosť. In *Youtube*, zverejnené dňa 13. augusta 2022, pozri od 14 min 45 s. Dostupné na internete: <https://www.youtube.com/watch?v=WW5zYpl-65k&ab_channel=D%C3%BAhy> [cit.2022-11-11].

¹⁶² Daný argument sa vzťahuje aj na dnešnú situáciu na Slovensku, ktorú sme opísali vo vyššie uvedenej poznámke pod čiarou a keď sa požaduje, aby v lekárskeho posudku bola explicitná formula: „osoba prešla procesom zmeny pohlavia a tým sa **definitívne znemožnila** jej reprodukčná schopnosť“, v opačnom prípade sa nebude žiadateľ považovať za dostatočne „trans“.

¹⁶³ ZIMMAN, Lal. Trans self-identification and the language of neoliberal selfhood: Agency, power, and the limits of monologic discourse. In *International Journal of the Sociology of Language*, vol. 2019, no. 256, 2019, s. 159.

¹⁶⁴ Uvedené potvrdzujú aj výpovede členov trans komunity v rámci vykonaných výskumoch, napr. Sasha (nebinárna osoba, v čase výskumu 23-ročná) uviedla: „Mám z toho zmiešané pocity (...), pretože namiesto toho, aby sme sa zamerali na prístup k zdravotnej starostlivosti alebo na účinnejšiu zdravotnú starostlivosť, sústreďujeme sa na dokumentáciu, ktorá je v istom zmysle menej dôležitá. (...) Teraz - aspoň v Dánsku - si môžete zmeniť číslo sociálneho zabezpečenia (...), ale prístup k zdravotnej starostlivosti sa zhoršil.“ DIETZ, Chris. Governing Legal Embodiment: On the Limits of Self-Declaration. In *Feminist Legal Studies*, Vol. 26, Issue 2, s. 191.

¹⁶⁵ Tamže. Neopomínajme tú skutočnosť, že tranzícia je skutočne náročné životné obdobie a komplexný postup spoločenských, telesných, no aj právnych zmien, ktoré vedú k vyjadreniu zvolenej rodovej identity; a je delená na tri časti:

7. **Otázka zvrtnosti prepisu rodu** (t.j. detranzícia osôb, predovšetkým u maloletých) a **argument stálosti v práve**. Detranzícia je proces, pri ktorom dochádza k odstraňovaniu účinkov uskutočnenej tranzície, resp. môže ísť aj o úkony, ktoré zastavujú prebiehajúcu tranzíciu.¹⁶⁶ Ide v istom zmysle o obnovenie „pôvodného stavu“, teda návrat k životu podľa pôvodného priradeného rodu. Dôvody pre detranzíciu môžu byť rôznorodé: od pociťovania diskriminácie a sociálneho tlaku (v akomkoľvek rozmere), cez nenaplnenie očakávaní po tranzícii a pociťovanie väčšieho komfortu v stave natálneho pohlavia; až po uvedenie si, že rodový nesúlad bol dôsledkom určitej skutočnosti (napríklad traumy, zneužívania a pod.) a následnej zmeny názoru ohľadom prepisu rodu.¹⁶⁷ Prečo niektorí teoretici práva môžu vnímať proces detranzície problematicky? Ide o tzv. argument stability v práve, ktorá sa považuje za záruku právnej istoty, t. j. rozumnej miery predvídateľnosti práva (a to vrátane predvídateľnosti a istej stálosti rozhodnutí orgánov aplikácie práva – teda najčastejšie súdov a správnych orgánov).¹⁶⁸ Za prvky právnej istoty sa totiž považujú viaceré faktory, a to vrátane toho sociologického, teda realizačnej istoty (*securitas*) vo vzťahu ku skutočnej aplikácii a realizácii práva v praxi.¹⁶⁹ Z tohto dôvodu sa niet čo čudovať, že zákonodarcovia i vlády uprednostňujú stálosť v práve, avšak trans osoby predstavujú isté dôvody premenlivosti a nestability v práve, ktoré je potrebné obmedziť zavedeným rozmanitých právnych i lekárskeho kritérií, a to na zabezpečenie „rodovej stability“.¹⁷⁰ Požiadavka stálosti sa v niektorých prípadoch zabezpečovala zákonnou požiadavkou, ktorá vyžadovala od osoby, podstupujúcej tranzíciu, aby žila v preferovanom rode až do smrti.¹⁷¹ Inak povedané: síce

1) sociálna tranzícia (stret trans človeka a jeho okolia, pričom daná osoba konzistentne komunikuje svoju rodovú identitu v rámci spoločnosti);

2) medicínska tranzícia (priebeh samotných zmien tela na základe zdravotnej starostlivosti s cieľom zosúladenia telesných a rodových charakteristík);

3) právna tranzícia (završenie prepisu rodu aj z pohľadu práva, predovšetkým ide o zmenu identifikačných a právnych dokumentov).

Pre viac k uvedenému pozri PATARÁK, Michal. Dokument o postupe pri zmene pohlavia bol zamietnutý. In *Denník N*, zverejnený dňa 13. 09. 2020. Dostupné na internete: <<https://dennikn.sk/blog/2037648/dokument-o-postupe-pri-zmene-pohlavia-bol-zamietnuty/>> [cit.2022-11-11]; prípadne pre detailnejší postup tranzície pozri aj Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR. Pravidlá uznávania zmeny pohlavia. In *slovensko.sk*, zverejnené dňa 19. 11. 2020, naposledy aktualizované dňa 18.02.2021. Dostupné na internete: <https://www.slovensko.sk/sk/zivotne-situacie/zivotna-situacia/_pravidla-uznavania-zmeny-pohla/> [cit.2022-11-11].

Je nutné venovať patričnú pozornosť všetkým trom častiam a nefavorizovať len jednu z nich.

¹⁶⁶ LITTMAN, Lisa. Individuals Treated for Gender Dysphoria with Medical and/or Surgical Transition Who Subsequently Detransitioned: A Survey of 100 Detransitioners. In *Archives of Sexual Behavior*, Vol. 50, No. 8, 2021, s. 3353.

¹⁶⁷ Porovnaj s GenderGP. *Detransition Facts and Statistics 2022: Exploding the Myths Around Detransitioning*. Zverejnené dňa 21. júna 2021. Dostupné na internete: <<https://www.gendergp.com/dettransition-facts/>> [cit.2022-11-11]; prípadne aj s GRAHAM, Julie. *Detransition, Retransition: What Providers Need to Know*, slide č. 15 a nasl. Dostupné na internete: <<https://fenwayhealth.org/wp-content/uploads/Detransitioning-and-Retransitioning-graham-1.pdf>> [cit.2022-11-11]; či aj LITTMAN, Lisa. Individuals Treated for Gender Dysphoria with Medical and/or Surgical Transition Who Subsequently Detransitioned: A Survey of 100 Detransitioners. In *Archives of Sexual Behavior*, Vol. 50, No. 8, 2021, s. 3353.

¹⁶⁸ GÁBRIŠ, Tomáš. Dynamika a stabilita práva. In: Kolektív autorov: *Aktuálne otázky teórie práva*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2018, s. 191-195.

¹⁶⁹ Tamže, s. 193.

¹⁷⁰ Porovnaj s SZYDŁOWSKI, Maciej. Gender recognition and the rights to health and health care: Applying the principle of self-determination to transgender people. In *International Journal of Transgenderism*, Vol. 17, Issue 3-4, s. 206; prípadne s GRABHAM, Emily. Governing Permanence: Trans Subjects, Time, and the Gender Recognition Act. In *Social & Legal Studies*, Vol. 19, Issue 1, 2010, s. 109.

¹⁷¹ Takúto požiadavku napríklad kládol britský Gender Recognition Act z roku 2004, porovnaj so section 2 (1)(c) daného zákona (pôvodne znenie daného ustanovenia je: *In the case of an application under section 1(1)(a), the Panel must grant the application if satisfied that the applicant intends to continue to live in the acquired gender until death*). Porovnaj s Gender Recognition Act z roku 2004, dostupný na internete: <<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2004/7/contents>> [cit.2022-11-11].

bude umožnené trans osobám tranzícia (aj na báze princípu sebaurčenia), avšak na oplátku sa vyžaduje, aby následne zotrvali vo svojom preferovanom rode až do svojej smrti, a tým sa zabezpečil štandard rodovej stálosti. Samozrejme, aj voči takejto požiadavke sa vzniesla výrazná kritika zo strany odborníkov,¹⁷² ktorí tvrdili, že nútiť všetkých žiadateľov o tranzíciu, aby mali úmysel žiť vo svojom preferovanom rode po zvyšok svojho života, je prejavom nerešpektovania premenlivej povahy niektorých rodových identít a podkopáva slobodnú voľbu trans osoby.¹⁷³ Záväzok „až do konca života“ podľa niektorých nerobí v zásade nič iné, len zabezpečuje, že jednotlivec sa bude cítiť povinný po celý zvyšok svojho života vytvárať čo možno najstabilnejšiu reprezentáciu svojho nadobudnutého rodu, aby sa asimiloval do príslušnej pozície.¹⁷⁴ Je však otázne, či tieto kroky nevedú skôr k podpore „lojality“ k rodu, než aby reagovali na princíp inkluzívnosti a rovnosti. Dnes argument stálosti zohráva významnú rolu v diskurze o (de)tranzícii trans osôb, aj keď už nemá často povahu záväzku „až do konca života“. Skôr sa úvahy uberajú tým smerom, že sa zavedie isté časové rozmedzie, v rámci ktorého osoba po tranzícii musí zotrvať vo zvolenom rode, a až po uplynutí zákonnej doby (najčastejšie v rozmedzí od jedného roku do 10 rokov) môže trans osoba pristúpiť k detranzícii. Ide však o novú tému, ktorá sa v mnohom len momentálne formuje a je otázne, ako bude uchopená jednotlivými štátmi. Ale fenomén (de)tranzície spôsobuje vrásky viacerým politikom lipnúcim na argumente stálosti.

8. **Argument neadekvátneho uchopovania telesnosti a s tým spojený naratív „narodený v zlom tele.“** Mnohí autori pri skúmaní komplexného fenoménu rodovej dysfórie a jej recepcie širšou verejnosťou sa neboja zísť aj do ontologickej roviny, so zamyslením sa, v čom často spočívajú problematické aspekty pochopenia trans komunity zo strany majoritnej society. Jednou z paradigiem, na ktorú je poukazované a ktorá podľa niektorých stojí v úzadí mnohých nepochopení a nezhôd, je idea, že myseľ stojí nad telom. Trans telo sa následne chápe za biologickú odchýlku, chybu prírody, pretože neodráža rodovú identitu v mysli - identitu, ktorá je vlastná jednotlivcovi, a nie je spoločensko-historicky situovaná.¹⁷⁵ Zoberme si naratív „narodený v zlom tele“. Ide o opakujúci sa naratív, ktorý sa zvyčajne spája s transrodovými skúsenosťami. Prostredníctvom simplifikácie "narodenia v zlom tele" automaticky zakazujeme možnosť "iných tiel" a vytvárame priestor relevancie len vybraných tiel nad inými: čo je správne na jednej strane, to je nesprávne na strane druhej. Ale ide stále o dichotómiu, nič medzi tým. Tento mechanizmus zjednodušovania je však jediný prípustný v rámci takto vykreslenej paradigmy aj právneho uznania rodovej identity, kde však odlišné potvrdenie vlastného "ja" nie je možné (teda nie je možná iná varianta, než v rámci opísaného dvojakého chápania). Jedinou prípustnou možnosťou je uznanie toho „ja“, ktoré nachádza svoju legitimitu prostredníctvom negácie – som vrhnutý do zlého tela, pociťujem, že mám byť v tom opačnom. Princíp sebaurčenia/sebadeklarácie sa tak dostáva v istom zmysle do slepej uličky: nie je sebadiferencujúcou činnosťou; nemôže ňou byť, pretože sa musí riadiť pravidlami uznania, teda pravidlami, ktoré kráčia jej potenciálnu

¹⁷² O'FLAHERTY, Michael. Gender Recognition Bill is in violation of international human rights law. In *Irish Times* [online], zverejnené dňa 9. februára 2015. Dostupné na internete: <<https://www.irishtimes.com/opinion/gender-recognition-bill-is-in-violation-of-international-human-rights-law-1.2097289#.VNmlePjmV-4.twitter>> [cit.2022-11-11]; prípadne aj GRABHAM, Emily. Governing Permanence: Trans Subjects, Time, and the Gender Recognition Act. In *Social & Legal Studies*, Vol. 19, Issue 1, 2010, s. 109.

¹⁷³ SZYDLOWSKI, Maciej. Gender recognition and the rights to health and health care: Applying the principle of self-determination to transgender people. In *International Journal of Transgenderism*, Vol. 17, Issue 3-4, s. 206-207.

¹⁷⁴ NIRTA, Caterina. A Critique of the Model of Gender Recognition and the Limits of Self-Declaration for Non-Binary Trans Individuals. In *Law and Critique*, Vol. 32, No. 2, 2021, s. 220-221.

¹⁷⁵ DAVY, Zowie. Crossing sexual boundaries: Transgender journeys, uncharted paths. In *Archives of Sexual Behavior*, Vol. 40, No. 5, 2011, s. 5.

silu/rozmanitosť pred tým, než môže potvrdiť svoju odlišnosť.¹⁷⁶ Teda je možné uviesť, že aj mnohé súčasné právne úpravy, fungujúce na báze princípu sebaurčenia, sú pokrivené týmto chápaním trans identity. Zásadným obmedzením tohto modelu rozpoznávania je z nášho pohľadu štrukturálna nemožnosť uznať, že trans subjektivity sú aj otázkou hmoty/matérie/telesnosti i mysle; a ide o významné previazanie. Nemusí byť zakaždým myseľ nadradená telu a súčasne ako sme si vyššie uviedli, naratív „narodený v zlom tele“ podporuje súčasné binárne chápanie spoločnosti, ktoré však nezodpovedá rôznorodosti trans komunity. Neopomeňme aj druhý extrém - časté uchopovanie telesnosti na báze kladenia prílišného významu na biologický prvok. V tomto smere je tu pretrvávajúce presvedčenie, že biológia (fyzikálne telo) má prvoradé miesto pri formácii trans identity. Aj princíp sebaurčenia, ak je založený na binárnom vnímaní, tým pádom často zdôrazňuje predmetný biologický aspekt, keďže rozlišuje dve základné a tradičné právne pohlavia zaužívané v našej spoločnosti – to ženské a mužské. A tým pádom to biologické naďalej hrá dominantnú rolu pri určovaní rodu, aj keď sa často deklaruje opačná idea. Naďalej totiž máme pretrvávajúce binárne chápanie subjektivity, ako aj nadmerné spoliehanie sa na medicínske naratívy a terminológiu. Takáto rigidita v myslení sa pochopiteľne stretla s váhaním tých trans osôb, ktoré sa necítia byť reprezentované touto dichotómiou a nechcú sa pustiť do existencie „zakliatej“ ortodoxiou rodovej binárnosti. Viacerí odborníci¹⁷⁷ poukazovali na tú skutočnosť, že síce došlo v diskurze k posunu od pohlavia k rodu, ale zásadným naďalej ostáva estetika materiálneho tela, a to napriek tomu, že aj viaceré progresívnejšie zákony uvádzajú, že anatomické telo (biologický prvok) by už nemalo byť ústredné. A tu možno badať istú kontradikciu: deklaruje sa, že rod, nie pohlavie, je hlavným ukazovateľom, ktorý sa berie do úvahy pri právnom uznávaní rodovej identity, čo naznačuje inkluzívnejšie a fluidnejšie chápanie kategórie rodu.¹⁷⁸ Avšak po vykonaní dôslednej analýzy sa v rámci kategórie rodu naďalej zdôrazňujú a dávajú do popredia biologické aspekty, a tie sociálne a kultúrne idú do úzadia. A tým pádom sa značne stiera rozdiel medzi oboma kategóriami – rodom i pohlavím, keďže prílišný dôraz sa kladie na fyzické telo (biologický prvok).¹⁷⁹ Obe popísané pozície (prílišné kladenie dôrazu na myseľ, resp. fyzické telo) sú rigidné a limitujúce, pričom vylučujú iné možnosti rodovej fluidity. Dané

¹⁷⁶ NIRTA, Caterina. A Critique of the Model of Gender Recognition and the Limits of Self-Declaration for Non-Binary Trans Individuals. In *Law and Critique*, Vol. 32, No. 2, 2021, s. 229.

¹⁷⁷ Zmieňme sa o niektorých: SHARPE, Alex. A critique of the Gender Recognition Act 2004. In *Journal of Bioethical Inquiry*, Vol. 4, No. 1, 2007, s.33-42; SHARPE, Alex. Endless sex: The Gender Recognition Act 2004 and the persistence of a legal category. In *Feminist Legal Studies*, Vol. 15, No. 1, 2007, s. 57-84; SHARPE, Alex. Structured like a monster: Understanding human differences through a legal category. In *Law and Critique*, Vol. 18, No. 2, 2007, s. 207-208; GRABHAM, Emily. Governing Permanence: Trans Subjects, Time, and the Gender Recognition Act. In *Social & Legal Studies*, Vol. 19, Issue 1, 2010, s. 107-126; či COWAN, Sharon. 'Gender is no substitute for sex': A comparative human rights analysis of the legal regulation of sexual identity. In *Feminist Legal Studies*, Vol. 13, No. 1, 2005, s. 67-96.

¹⁷⁸ NIRTA, Caterina. A Critique of the Model of Gender Recognition and the Limits of Self-Declaration for Non-Binary Trans Individuals. In *Law and Critique*, Vol. 32, No. 2, 2021, s. 219.

¹⁷⁹ Len menšia rekapitulácia: je nutné rozlišovať medzi rodom a pohlavím, keďže pohlavie je biologickou charakteristikou, ktorá je zakódovaná v ľudskej DNA a zvyčajne sa prejavuje prvotnými a druhotnými pohlavnými znakmi (pohlavné orgány, vzrast, prsia, brada a pod.). Rod je však ďaleko komplexnejším pojmom, ktorý má svoje sociálne, kultúrne, no aj biologické aspekty. Súvisí totiž oveľa viac s očakávaným správaním a spoločenskými rolami, teda tým, čo u mužov a žien sa považuje za bežné a náležité správanie v spoločnosti. Jednoduchý príklad za všetko: keď hovoríme o skutočnosti, že porodiť dieťa môže len žena, nie je tu reč o rode, ale o biologickom pohlaví. Len ženské telo je biologicky spôsobilé donosiť a porodiť dieťa. Naopak, keď dnes často hovoríme, že sa zmenila doba a žena nepatrí len do domácnosti, nehovoríme o biologickom pohlaví, ale o rode – t.j. analyzujeme kultúrne a sociálne charakteristiky toho, čo dnes znamená byť ženou (pričom to už nie je tak naviazané na varešku, zásteru a starostlivosť o deti). Ide tu o predstavy, ako má vyzeráť „správna žena“ a „pravý chlap“, čo sa v priebehu vekov menilo. Porovnaj viac v MARKOŠ, Ján. *Medzi dobrom a zlom. 16 etických dilem, pred ktorými môžete raz stáť i vy*. Bratislava: N Press, 2020, s. 75.

uchopovania telesnosti znemožňujú „skúmané alebo neprebádané potenciality, ktoré vyplývajú z prežívania rodu: autonómiu vlastného tela, priestorovú a časovú slobodu stať sa sebou samým a priestor nejednoznačnosti, ktorý je pre transrodové subjektivity tak veľmi dôležitý.“¹⁸⁰ Akým smerom však ísť pri uchopovaní telesnosti? Mnohí poukazujú na postštrukturalistické myslenie (napr. v podaní M. Foucaulta), v zmysle ktorého je deklarované, že myseľ aj telo sú do veľkej miery produktom sociokultúrnej konštrukcie a nemožno ich účinne oddeliť.¹⁸¹ Byť v rode a prežívať ho je výsledkom kultúrnych, sociálnych a individuálnych premenných a jednaní, ktoré nevyhnutne reagujú na skúsenosti každého jednotlivca a zákonite nemôžu vždy spĺňať parametre stanovené ideálnou verziou tohto rodu.¹⁸² Avšak, ak by sme sa chceli vydať týmto smerom, tak by sme spoločne museli „prehodnotiť naše kultúrne a sociálne praktiky, zrušiť to, čo poznáme alebo čo považujeme za samozrejmé bez toho, aby sme o tom vedeli, prehodnotiť architektúru, nanovo koncipovať zastavané prostredie, klásť si iné otázky, postaviť viac záchodov, ak je to skutočný problém, odstrániť hranice a vytvoriť viac priestoru a využiť to ako príležitosť konečne sa vzdialiť od normatívnych esencionalizmov. Tie sú totiž v dnešnej spoločnosti anachronické a nevyhnutne vedú k formám diskriminácie, vylúčenia a antagonizmu.“¹⁸³ No kritici často uvedené myslenie odmietajú, keďže by pravdepodobne príliš odbočilo od (nateraz) všeobecne zaužívaných názorov na ľudskú identitu, individualizmus a rod.¹⁸⁴ Súhrnom zhrňme, že je nutné pamätať aj na filozofické východiská, na ktorých by mal stáť model prístupu k trans ľuďom, pričom ani princíp sebaurčenia v binárnom chápaní zrejme nie je krok k dosiahnutiu plne inkluzívneho a fluidného chápania kategórie rodu. Skôr ide o prvý krok správnym smerom.

Záverečné zamyslenie sa

Napriek pomerne presvedčivým kritickým reflexiám, prezentovaným v predchádzajúcej kapitole, sme presvedčení, že princíp sebaurčenia ako model prístupu k trans osobám pri prepise rodu je nutné hodnotiť pozitívne, aj keď s viacerými výhradami, ak nie je uchopený náležite. Súčasne rozumieme (aj na základe našej analýzy), keď mnohí zákonodarcovia majú zdržanlivý postoj voči tejto problematike a chcú k nej pristupovať postupne. Z nášho pohľadu je však nutné kriticky hodnotiť odmietanie sa vôbec zamýšľať nad rôznymi mechanizmami fungovania prepisu rodu a samotným strašením zavedenia princípu sebaurčenia (teda že tranzícia bude prebiehať „len“ na základe písomného vyjadrenia pred príslušnou štátnou autoritou). V tejto téme v našej, slovenskej spoločnosti nie je dobré stavať falošnú dilemu, čo mnohí tak činia: že zmena právneho pohlavia/prepisu rodu je buď naviazaná na objektívne kritérium fyzickej zmeny trans človeka na opačné pohlavie (a ideálne za prítomnosti chirurgickej sterilizácie), alebo čisto na subjektívnom princípe závislom len na sebaurčení jednotlivca a jeho rozhodnutí. Avšak medzi takto vytýčenými krajnými pozíciami je veľa priestoru, kde je možné nájsť kompromisy, ktoré v mnohom môžu jednak uľahčiť situáciu trans osobám na Slovensku a jednak posunúť spoločnosť vpred v miere citlivosti a tolerancii voči inakosti.

Z nášho pohľadu by zavedenie princípu sebaurčenia mal byť dlhodobým cieľom aj našej spoločnosti, aby sme skutočne mohli urobiť prvý zásadný krok pre dosiahnutie plne inkluzívneho

¹⁸⁰ NIRTA, Caterina. A Critique of the Model of Gender Recognition and the Limits of Self-Declaration for Non-Binary Trans Individuals. In *Law and Critique*, Vol. 32, No. 2, 2021, s. 220.

¹⁸¹ DIETZ, Chris. Governing Legal Embodiment: On the Limits of Self-Declaration. In *Feminist Legal Studies*, Vol. 26, Issue 2, s. 185-204; HARTLINE, F. Rose. (Trans)gender outlaws? A critical analysis of Norway's 2016 gender self-determination law. In *TVGENE*, Vol. 21, No. 4, s. 361-380.

¹⁸² NIRTA, Caterina. A Critique of the Model of Gender Recognition and the Limits of Self-Declaration for Non-Binary Trans Individuals. In *Law and Critique*, Vol. 32, No. 2, 2021, s. 218.

¹⁸³ Tamže, s. 227-228.

¹⁸⁴ HARTLINE, F. Rose. (Trans)gender outlaws? A critical analysis of Norway's 2016 gender self-determination law. In *TVGENE*, Vol. 21, No. 4, s. 370-371.

a fluidného chápania kategórie rodu.¹⁸⁵ Avšak, ako bolo naznačené, samotným zavedením tohto modelu nezanikajú problematické úskalia a aj v súčasných krajinách, ktoré sa pridriavajú daného modelu, môžeme badať viaceré kritické ohlasy. Daná problematika je živá, vyvíjajúca sa i v mnohom komplexná. Avšak na Slovensku si v prvom rade budeme musieť zodpovedať otázku, ako sa chceme správať k LGBTI+ komunite. Nie je prekvapujúce uviesť, že mnohé medzinárodné hodnotenia, realizované v celoeurópskom meradle rôznorodými organizáciami, prezentujú Slovenskú republiku v problematike LGBTI+ ľudí (a osobitne trans ľudí) ako krajinu s vysokou mierou intolerancie a s mnohými nedostatkami. Za všetky spomeňme Eurobarometer uskutočnený v roku 2019, pričom na otázku, či by mali mať LGB ľudia **rovnaké** práva ako heterosexuálni ľudia, odpovedalo kladne len 31 % opýtaných Sloveniek a Slovákov (čím sa naša krajina zaradila na posledné miesto pri tejto otázke),¹⁸⁶ ako aj len 25 % opýtaných respondentov zo Slovenska si myslí, že trans ľuďom by mala byť **umožnená zmena** ich úradných dokumentov a listín (čím sme sa tiež zaradili do spodnej päťice v tomto prieskume).¹⁸⁷ Kvôli danému postoju potom azda nie je prekvapujúca situácia, ktorá vznikla na našom území v marci tohto roka. Minister zdravotníctva SR Vladimír Lengvarský schválil 22. marca 2022 *Odborné usmernenie MZ SR na zjednotenie postupov poskytovania zdravotnej starostlivosti ku zmene pohlavia pred vydaním lekárskeho posudku o zmene pohlavia osoby administratívne evidovaného v matrike*.¹⁸⁸ Jeho platnosť bola stanovená do apríla 2024, no pod politickým tlakom koaličnej strany OĽANO bola jeho účinnosť pozastavená už 18. mája 2022, a to napriek tomu, že viacerí poukazovali na tú skutočnosť, že sa dané usmernenie javí ako výrazný posun vpred v rámci ochrany práv a slobôd trans ľudí a súčasne je v súlade so súčasnou judikatúrou ESLP.¹⁸⁹ Samotné pozastavenie účinnosti pretrváva dodnes.¹⁹⁰ V takto vykreslenom kontexte sa možno javí ako donkichotské sa zamýšľať nad potenciálnym uplatnením princípu sebaurčenia v podmienkach Slovenskej republiky. Nie že by sme mali problém byť označovaní za rojkov, ale je zjavné, že princíp sebaurčenia tak skoro nebude možné uplatňovať v podmienkach Slovenskej republiky. Ale predkladaným textom sme sa snažili preukázať, že ide o medzinárodný trend, ktorý sa za poslednú dekádu významným spôsobom rozvinul, a to v globálnej, európskej i individuálnej rovine jednotlivých štátov. Súčasne nachádza svoje ukotvenie i v medzinárodnom ľudskoprávnom diskurze. Zaujímavou je i skutočnosť, že mnohé kresťanské krajiny (napríklad Argentína, Malta či Írsko) taktiež pristúpili k tomuto kroku.

Zároveň tento text vznikol v nadväznosti na jednu staršiu štúdiu, kde sme kritizovali našu právnu (ne)úpravu ohľadom prepisu rodu v podmienkach Slovenskej republiky.¹⁹¹ Skôr či neskôr aj v našich podmienkach bude prijatá komplexná právna úprava (aspoň v to úpenlivo dúfame), ktorá sa bude venovať problematike prepisu rodu. Veríme však, že nebudú na tranzíciu naviazané vybrané

¹⁸⁵ Pozri záver predchádzajúcej kapitoly.

¹⁸⁶ Porovnaj s Directorate-General for Justice and Consumers, Directorate-General for Communication. *Special Eurobarometer 493. Discrimination in the European Union. Summary*. May 2019, s. 22. Dostupné na internete: <<https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2251>> [cit.2022-11-11].

¹⁸⁷ Tamže, s. 24.

¹⁸⁸ Vestník Ministerstva Zdravotníctva Slovenskej republiky: čiastka 18-20, 6. apríl 2022, roč. 70, s. 98-104. Dostupné na internete: <<https://www.health.gov.sk/?vestniky-mz-sr>> [cit.2022-11-11].

¹⁸⁹ Lubomír Batka poukázal na to, že z hľadiska medicínskej etiky predmetné Usmernenie MZ SR „posilňuje princíp autonómie a sebaurčenia, založený na prístupe k pacientovi ako k jednotlivcovi, ktorý je samostatný a nezávislý. Tak isto chráni aspekt beneficencie a nonmaleficencie na strane transrodovej osoby. Individualizovaný prístup k terapii znamená, že terapia sa snaží hľadať cesty zníženia dysfórie s ohľadom na širšie spektrum možností, ako môže dotknutá osoba nájsť zmysluplný život vo svojej situácii, zvýšiť kvalitu života a zdravia.“ Pozri v BATKA, Lubomír. Odborné usmernenie o zmene pohlavia MZ SR: Etické a právne aspekty. In *Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comenianae*, Tomus XLI, 2/2022, s. 20.

¹⁹⁰ Finalizácia tohto textu prebiehala v októbri 2022.

¹⁹¹ METEŇKANYČ, M. Olexij. Nútená kastrácia ako povinná podmienka pri prepise rodu v podmienkach Slovenskej republiky. In *COMENIUS Časopis*, 2/2021. Dostupné na internete: <<https://comeniuscasopis.flaw.uniba.sk/2022/01/10/comenius-casopis-2-2021/>> [cit.2022-11-11].

nutné právne a medicínske požiadavky, ktoré budú komplikovať už aj tak náročnú situáciu trans komunity na Slovensku. Požiadavky typu povinné sterilizácie/kastrácie; nutné chirurgické zákroky na potvrdenie/priblíženie sa k opačnému pohlaviu; nevyhnutnosť získania súdneho súhlasu s prepisom rodu; testovanie vážnosti vôle pomocou skúšky typu „real-life experience“, pričom sa nezabezpečí právna stránka tohto „testu“¹⁹²; či nakoniec i obligatórne povinné rozvody, nám prídu ako podmienky, ktoré by už nemali patriť do vyzretej a demokratickej spoločnosti 21. storočia. Aj pri nastavení budúcej právnej úpravy prepisu rodu je z nášho pohľadu nevyhnutné pamätať na to, že trans ľudia sú tiež súčasťou našej spoločnosti a ide o osoby, ktoré chcú jednoducho (tak ako my ostatní) žiť svoje životy bez toho, aby im do nich štát a spoločnosť neustále a nadmerne zasahovali. A je len na nás (a našej zvolenej politickej reprezentácii), či trans komunita sa budeme snažiť pomôcť pri prepise rodu alebo im hádzať poľená, na ktorých sa mnohí potknú a zrejme aj zrania (žiaľ, i fatálne). Naša pozícia je v tomto jasná: čím viac sa bude právna úprava prepisu rodu približovať modelu založenom na princípe sebaurčenia, tým lepšie.

¹⁹² Rozumej, že trans osoba nezíska (aspoň dočasné) osobné doklady, ktoré už reflektujú jej preferovaný rod.